

PROFESYONELLEŞMEDEN MEŞRUIYET KRİZİNE SOSYOLOJİNİN KULLANIMI

Anıl MÜHÜRDOĞLU*

ÖZ: Sosyolojinin bir disiplin olarak kuruluşu ve kurumsallaşması on dokuzuncu yüzyılın sonlarında gerçekleşmekle birlikte sosyolojinin profesyonelleşmesi İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemi buldu. Sosyolojinin profesyonelleşmesini takiben, sosyolojik bilginin meşruiyeti sosyolojinin siyasa yapımıyla ilişkisi bağlamında sorgulandı. Bilgi üreticilerinin kurumlarla ilişkisi yerine bilgi üretiminin kendi kurumsal altyapısına odaklanan görüşlerin yaygınlaşması ile birlikte sosyolojinin bilimsel statüsü üzerine yürütülen tartışmalar yeni bir boyut kazandı. Bu süreçte sosyoloji açısından yeni bir sorunun kaynağı, kendi bilimselliğini ölçmek için referans aldığı pozitif bilimlerin yaşadığı statü kaybıydı. Bu çalışmada öncelikle sosyolojinin profesyonelleşmesinin modernitenin kurumsal altyapısı ile ilişkisi ele alınacak, ardından 1970'lerle birlikte hem bu altyapının, hem de bilimsel bilginin meşruiyetine dair yeni tartışmaların sosyolojinin disiplin kimliği ve meşruiyeti açısından ortaya çıkardığı yeni sorunlar irdelenecek, son olarak bu tartışmalara dair son yıllardaki öneriler değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: sosyolojinin kullanımı, disiplinler-arasılık, epistemik kültür, disiplinler kimlik, profesyonelleşme, bilimsel meşruiyet

THE USES OF SOCIOLOGY: FROM PROFESSIONALIZATION TO THE CRISIS OF LEGITIMACY

ABSTRACT: Although the establishment and institutionalization of sociology as a discipline took place towards the end of the nineteenth century, the professionalization of the discipline had occurred after the Second World War. After its professionalization, the legitimacy of sociological knowledge was criticized on the basis of the relationship of the discipline to policy-making processes. With the shift of emphasis on the relationship between knowledge producers and institutions to the institutional structure of the knowledge production itself, discussions on the scientific status of sociology gained a different outlook. In this period a new source of trouble was the diminishing status of natural sciences which had always been the point of reference for sociology in terms of scientificity. In this study, after examining the relationship between the institutional structures of modernity and the professionalization of sociology, the problems caused by the transformation of these institutional structures and the emerging discussions on the legitimacy of scientific knowledge for the disciplinary identity and legitimacy of sociology will be discussed. Lastly, the recent discussions about these rising problems for the discipline will be evaluated.

* Yard. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü, anilmuhurdaroglu@trakya.edu.tr

Gönderim Tarihi: 25.12.2016

Kabul Tarihi: 19.06.2017

Keywords: uses of sociology, interdisciplinarity, epistemic culture, disciplinary identity, professionalization, scientific legitimacy

Giriş

Sosyolojinin hangi okuluna bakılırsa bakılsın, sosyolojik bilginin nesnelere modernitenin oluşturucu koşullarının ürünü olduğu görülür. Bu oluşturucu koşulları kapitalizm çerçevesinde ele almak gerektiğini söylemek mümkündür. Bunun tek nedeni sosyolojinin bir disiplin olarak oluşum sürecinde ve kullanım alanlarının belirlenmesinde kapitalizm ve onun beraberinde getirdiği siyasal ve toplumsal dönüşümlerin belirleyici roller oynaması değildir. Sosyoloji de kendisini kapitalizmin ürünü olan modern toplumun sorunları ile ilgilenen bir disiplin olarak kimliklendirmiştir. Ulus olgusu modernitenin ve modern topluma yönelik bilgi üretecek olan sosyolojinin imkan ve sınırlılıkları üzerinde belirleyici olmuştur. Anthony Smith sosyolojinin bilgi repertuarında ulus olgusunun yerini tartışırken gelişiminde Sanayi Devrimi ve Fransız Devriminin belirleyiciliğinin sonucu olarak, sosyolojinin endüstri-öncesi toplum ve endüstri toplumu arasındaki zıtlık ve modern ve siyasal olarak kucaklayıcı (*inclusive*) toplumun oluşum sürecine odaklandığını söyler. Dolayısıyla “modernleşme, endüstrileşme ve sınıf çatışması modern makro-sosyolojinin klasik ‘sahasını’ oluşturmuş”, etnik ve ulusal ayrışmalar geri planda kalmıştır. Ancak bu durum yalnızca sosyolojinin bilgi nesnesinin tarihsel-toplumsal oluşum şartlarıyla ilgili değildir; aynı zamanda epistemik bir sınırlılık anlamına gelmektedir. Zira sosyoloji ulus olgusunu verili kabul etmektedir ve ‘toplum’ üzerine çalışırken aslında ‘ulus’ üzerine çalışmaktadır. Smith veri toplama ve değerlendirme sürecinde ulus-devlet sınırlarının belirleyici olduğunu hatırlatır ve sosyolojinin bu eğilimini “yöntemsel ulusçuluk” olarak tanımlar.¹ Bu durum ulus-devlet sınırlarının belirleyiciliğinin azaldığı iddialarının ortaya çıkması ve bir takım ekonomik, siyasal ve toplumsal pratiklerin bu iddiayı desteklemesiyle birlikte sosyoloji açısından önemli bir sorun haline gelecektir.

Sosyolojinin modern toplumun temelini oluşturan ekonomik ve siyasal örgütlenme tarzı ile olan ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda günümüzde bu alanlara yönelik bilgi üreten disiplinlerle olan ilişkisi akla gelmektedir. On dokuzuncu yüzyıl sonlarında sosyal bilim disiplinleri kurumsallaşmaya başladığında klasik ayırım piyasayı iktisadın, devleti siyaset biliminin ve sivil

¹ Anthony D. Smith, “Nationalism and Classical Social Theory”, *British Journal of Sociology*, Cilt 34 (1), 1983, s.19-38., s. 26.

toplumu sosyolojinin incelemesi şeklinde vücut bulmuştur.² Ancak bu süreç, kurumsallaşma noktasına gelindiğinde gerçekleştirilen basit bir iş bölümünün değil, on sekizinci yüzyıldan itibaren sosyal bilimlerin izlediği yolun bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Sosyal bilimlerde disiplinler ayrışmaların gerçekleşme sürecinde sosyoloji bir yandan toplumun siyaset-dışı kabul edilen alanları ile ilgilenen bir disiplin olarak biçimlenmiş, öte yandan iktisadi süreçlerin bilimsel olarak incelenebileceği bir disiplinin olması gerektiği düşüncesinin sonucu olarak toplumun ‘sivil’ kısmının piyasa ile ilişkili yönlerini iktisat disiplinine devretmek durumunda kalmıştır. Bu ayrışma sosyoloji açısından tanımlayıcı olan devlet-toplum ve toplum-birey ayrımlarının oluşumu ile de tam olarak örtüşmektedir. Sosyolojinin kendi disiplinler kimliğini kurma sürecinde nesnesini bu şekilde tespit etmesi, modernitenin temelini oluşturan yapıların dönüşmeye başlaması ile birlikte sosyoloji açısından bir meşruiyet sorununu doğuracaktır.

Bu çalışmada öncelikle modernitenin oluşturucu koşulları altında sosyolojinin profesyonelleşme süreci ile bilgi nesnesini kurma biçimi arasındaki ilişki tartışılacak, ardından bu oluşturucu koşulların dönüşümü ile birlikte söz konusu bilgi nesnesinin de değişmesinin sosyolojinin disiplinler kimliği ve bilimsel meşruiyeti açısından yarattığı sorunlar ele alınacaktır. Bunun yanında bilimin işleyiş biçimine dair tartışmaların sosyolojinin disiplinler kimliği ve bilimsel meşruiyetine dair sorunlar üzerindeki etkisi üzerinde durulacak; son olarak bu sorunlara dair güncel tartışmalar ele alınacaktır.

1. Kurumsallaşma, Profesyonelleşme ve Meşruiyet Sorunu

Sosyolojinin diğer sosyal bilimlerle ayrışmasına dair tartışmalar sosyolojinin “nasıl kullanıldığı”, “ne işe yaradığı” tartışmalarından bağımsız yürütülemez. Modern devletin ve piyasa mekanizmasının işlemeye başlaması ile birlikte siyasal ve iktisadi alanların ayrışması, sosyolojinin kullanım alanının devlet-sivil toplum ilişkisi çerçevesinde çeşitlenmesine neden oldu. Wittrock (vd.) sosyal bilimlerin Avrupa ülkelerinde siyasa üretimi sürecinde kullanımının on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıldaki *Polizeiwissenschaften* (siyasa bilimleri – *policy sciences*) anlayışına dayandığını söyler. Bu anlayış üç ideolojik koldan yapılan eleştirilerle birlikte ortadan kalkmıştır. Söz konusu eleştirilerin kaynakları devletin müdahale alanını daraltmak isteyen liberalizm; devlet aklının erdemlerinin idarecilerin denetlediği siyasalara indirgenmesine karşı gelen

² Gülbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması üzerine Rapor*, çev. Şirin Tekeli, Metis, İstanbul, 2000, s. 39-40.

muhafazakarlık; ve Almanya bağlamında, güçlü Avrupa ülkeleri karşısındaki ekonomik gerilik üzerine yürütülen tartışmalarda siyasa bilimlerinin akademik nitelikten uzak ve yüzeysel olduğunu savunan Marksizmdir.³ Diğer sosyal bilimler gibi sosyoloji de siyasa yapım süreçleriyle sıkı ilişkisini artırarak sürdürmüş olsa da bu ‘ideolojik’ itirazlar hem disiplinler ayrışmalarında etkili olmuş, hem de sosyolojinin daha sonraki dönemlerde kendi içinde yaşayacağı farklılaşmaların işaretlerini vermiştir.

Sosyolojinin kullanım alanlarına dair klasik görüş temel olarak siyasa tasarımı süreciyle toplumu şekillendirmede rol oynayan ‘mühendislik modeli’ sosyoloji ile kamuoyunu toplumsal meseleler hakkında bilgilendirip bilinçli hale getirmeye yönelik ‘Aydınlanma modeli’ sosyoloji arasında bir ayrıma dayanır. Bu ayrımın yetersiz olduğunu söyleyen Abrams mühendislikçi sosyolojinin doğrudan devletin eyleme geçmesine yönelik bilgi üreten kuvvetli versiyonu ile daha ziyade teknik bilgi sağlayıcı ‘zayıf’ versiyonu arasında bir ayrım yapar. Aydınlanma modelini ise kamuoyunu toplumsal olgulara dair bilgilendirmek için bilgi üretmekle birlikte bu noktadan ilerisine adım atmayan ‘açıklık getirme’ hedefli sosyoloji ile sosyolojik bilgiyi siyasal alanda bir ikna unsuru olarak kullanan, sosyoloğun bir lobici gibi hareket ettiği ‘savunmacı’ yaklaşım olarak ikiye ayırır.⁴ Şüphesiz Abrams’ın dile getirdiği bu farklı kullanımlar, sosyolojinin belirli bir kurumsallaşma seviyesine ulaşması sonrasında vücut bulabilmiştir.

Emile Durkheim 1887’de Bordeaux Üniversitesi’ne, Max Weber 1895’te Freiburg Üniversitesi’ne, Vilfredo Pareto 1893’te Lausanne Üniversitesi’ne atanmış, ancak sırasıyla ölüm yılları olan 1917, 1920 ve 1923’e kadarki dönemde toplumun bilimini oluşturma yolundaki yoğun çabaları sosyolojinin Avrupa üniversitelerinde kurumsallaşması sonucunu

³ Björn Wittrock, Peter Wagner ve Hellmut Wollmann, “Social Science and the Modern State: Policy Knowledge and Political Institutions in Western Europe and the United States”, Peter Wagner (vd.) (der), *Social Sciences and Modern States: National Experiences and Theoretical Crossroads* içinde, Cambridge University Press, Cambridge, 1991, s.29.

⁴ Abrams, Philip, “The Uses of British Sociology, 1831-1981”, Martin Bulmer (der.), *Essays on the History of British Sociological Research* içinde. Cambridge University Press, Cambridge, 1985, s.181-185. Abrams sosyolojinin bu dört kullanımının dışında beşinci bir kategori olarak sosyolojinin eğitim amaçlı kullanımından bahseder. Abrams bu ayrımı sosyoloji eğitiminin yukarıda bahsedilen dört kullanım biçiminin bir tür karışımı olmasından dolayı yaptığını söyler. Abrams, a.g.e., s. 185. İlkokuldan başlayarak çeşitli isimler altında verilen sosyoloji eğitiminin sosyolojinin kullanımının özgün bir türü olduğunu söylemek gerek. Sosyoloji toplumun örgütlenme biçiminden kaynaklı olanak eşitsizlikleri, kültürel farklılaşma, toplumsal cinsiyet rolleri gibi kişilerin kendi gerçeklikleri ile toplum geneli arasında bağlantı kurabilmesi yönünde fikir vererek toplumsal barış açısından son derece belirleyici rol oynayabilecek olan konuları tartışmaya açmak için kullanılabilirdiği gibi, belirli bir toplumsal düzen, ahlak ve vatandaşlık anlayışını dayatmak için de kullanılabilir.

doğurmamıştı. Wagner'in klasik sosyolojiden farklı olduğunu iddia ettiği ve İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki döneme tekabül ettiğini söylediği modern sosyoloji, birey ve toplum arasındaki ilişkiyi bu dönemde geçerlilik kazanan müdahaleci refah devleti ile daha uyumlu olacak şekilde tanımlamış, bu dönemde sosyoloji kurumsallaşmış ve profesyonelleşmiştir.⁵ Aslında bu sürecin ilk adımları Birleşik Devletler'de on dokuzuncu yüzyılın sonunda atılmıştı ve bu dönemde kurulan ademi-merkeziyetçi özel ve eyalet üniversiteleri sistemi içerisinde gelişimlerine engel teşkil edecek geleneksel fakültelerin olmamasının da katkısıyla sosyal bilimler serpilmişti. 1903 yılına gelindiğinde Amerika'da iktisat, psikoloji, antropoloji, sosyoloji ve siyaset biliminin ayrı ulusal dernekleri kurulmuştu.⁶ Bu kuvvetli kurumsallaşmanın yanı sıra Amerika'da devlet ile sosyal bilimler arasında daha on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde kurulmaya başlanan kuvvetli ilişkiler, sosyolojinin yirminci yüzyılın son çeyreğine kadarki dönemindeki tarihinin büyük oranda Amerikan sosyolojisi tarafından belirlenmesi sonucunu doğurdu. Laswell'e göre Amerika'da sosyal bilimlerin kurumsallaşması ve devletin finansal desteğini arkasına alması sürecinde iktisat, psikoloji ve istatistik gibi alanların Birinci Dünya Savaşı'ndaki katkılarının belirleyici rolü olmuştur.⁷ Elbette bu kuvvetli ilişkinin

⁵ Peter Wagner, "Science of Society Lost: On the Failure to Establish Sociology in Europe during the "Classical" Period"; Peter Wagner, Björn Wittrock ve Richard Whitley (der.), *Discourse on Society: The Shaping of the Social Science Disciplines* içinde; Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 1991, s. 219-220.

⁶ Ross bu erken kurumsallaşmanın Amerika'da disiplinler arası sınırların daha keskin olmasına neden olduğunu, disiplinler stabiliteye sahip olmayan Avrupa sosyal bilimlerinin bu duruma karşılık olarak daha zengin bir entelektüel alana sahip olduğunu, Avrupa'da felsefe ve tarih alanlarının sosyal bilimlerin disiplinler oluşumlarından sonra bile eğitimin önemli bir parçası olarak kaldığını söyler. Dorothy Ross, "Changing Countours of the Social Science Disciplines", Theodore M. Porter ve Dorothy Ross (der.), *The Cambridge History of Science, Vol. 7, The Modern Social Sciences* içinde, Cambridge University Press, New York, 2003, s. 213-214.

⁷ Harold D. Lasswell, "The Policy Sciences", Daniel Lerner ve Harold D. Lasswell (der.), *The Policy Sciences: Recent Developments in Scope and Method* içinde, Stanford University Press, California, 1959, s. 3-4. Birleşik Devletler'de devletin sosyal bilimlere olan desteği 1920lerle başlamış, sosyal bilimciler araştırma komiteleri ve diğer devlet organlarında araştırma ve siyasa yapım sürecini "ilk elden" deneyimleme olanağı bulmuşlardır. Wittrock v.d., a.g.e., s. 39. Devletin bu süreçte yalnızca bağımsız uzmanlardan faydalanmakla kalmayıp yeni araştırma alanları ve disiplinlerin oluşmasında aktif rol oynadığı görülür. 1862 ve 1890'da yürürlüğe giren ve her eyalette tarım, askeri bilimler ve mühendislik gibi alanlarda uygulamaya yönelik eğitimin verildiği üniversitelerin (*land-grant colleges*) açılmasına yönelik düzenlemelerle (*Morill Land-Grant Acts*) birlikte birçok üniversite kurulmuştu. Örneğin özellikle Büyük Buhan sonrası etkin bir rol oynayan Birleşik Devletler Tarım Departmanı (USDA) daha 19. yüzyılın sonlarında kendi personelini bu üniversitelerden temin etmeye başlamış, hatta bu kurumlarda eğitim görüp USDA'da çalışanların bir kısmı daha

sosyolojinin ve diğer disiplinlerin meşruiyetini sarsmaması için sosyal bilimlerin “bilimsel” disiplinler olarak siyasal ve ideolojik tartışmalardan farklı bir statüsü olduğu iddiasının önemi büyüktü. Bu ayrımın en bilinen ifadelerinden birisi, daha sonraları Birleşik Devletler Başkanlığı görevini yürütmüş olan siyaset bilimci Woodrow Wilson tarafından kamu yönetimi disiplininin kurucu metni olan *Yönetimin İncelenmesi* makalesinde dile getirilir. Wilson bu disiplini siyasetin olmazsa olmazı ve “hükümetin en görünür parçası” olarak tanımlar. Ancak kamu yönetimi siyasetten farklı olarak bir “bilim” olmalıdır ve Wilson bu farkı siyasa (*policy*) ile siyaset (*politics*) arasında yaptığı ayrımı dayandırır.⁸

Siyasa ile siyaset arasındaki ayrımın yapılabirliğinin zorluğunu kabul eden Wilson, kamu yönetiminin demokrasilerde monarşilerde olduğundan daha zor olduğunu ifade eder. Zira demokrasilerde kamuoyunun hükmetmesi zorunludur. Ancak Wilson’a göre kamuoyunun var olduğu modern anayasal devletlerde hükümetin bir şeyleri değiştirebilmesi için vatandaşlarını değişim talebinde bulunma yönünde eğitmesi, ardından kamuoyunu *belirli konularda* değişim istemeye *razi etmesi* ve kamuoyunun *doğru şeyleri dinlemesini* sağlaması gerekir.⁹ Wilson’ın bilimsellik vurgusu, devletin toplumsal süreçlere daha müdahil olacağı sonraki dönemlerde sosyal bilimlerin oynayacağı rolün sadece uzmanlık hizmeti vermekle kalmayacağını, devletin uygulamalarının meşruiyet zemininin sağlanması açısından da önemli bir rolü olacağını, üstelik de bu rolün gereği olarak söylemsel anlamda siyasetle olan ilişkisini daha da keseceğinin göstergesidir. Gouldner Refah Devleti uygulamalarının doruk noktasına ulaştığı dönemlerde sosyal bilimlerin yalnızca sosyal sorunların çözümüne yönelik planlar geliştirmekle kalmayıp aynı zamanda devletin yapmak istediği müdahaleleri desteklemeyen veya kararsız kesimlerin söz konusu sorunların gerçekten var olduğuna ve tehlikeli boyutlara ulaştığına ikna edilmesinde rol oynadığını söyler. Sosyal bilimlerin devletin müdahale etmeye hazır olduğu sosyal sorunları ifşa edip (*expose*) bunların “reklamını yapmakla” yükümlüdür.¹⁰

sonra tekrar üniversite yönetimlerinde yer almış, tarımsal iktisat ve kır sosyolojisi gibi alt-disiplinler eğitim ve uygulama arasındaki bu sürekli ilişki içerisinde oluşmuştur. Theda Skocpol ve Kenneth Finegold, “State Capacity and Economic Intervention in the Early New Deal”; *Political Science Quarterly*, Cilt 97 (2), 1982, s. 273-274.

⁸ Woodrow Wilson, “The Study of Administration”, *Political Science Quarterly*, Cilt 2(2), 1887, s. 210-211.

⁹ Wilson, a.g.m, s. 208 (vurgular benim).

¹⁰ Alvin W. Gouldner, *The Coming Crisis of Western Sociology*, Equinox Books, New York, 1971, s. 349-350. İkinci Dünya Savaşı sonlarında yazdığı makalesinde merkezi planlamanın yalnızca bir savaş zamanı tedbiri olmadığını ve sosyolojinin yeni dönemde çok önemli roller üstleneceğini ifade eden Robert Lynd, Wilson ve Gouldner’in temas ettiği konuda

Gouldner'ın getirdiği noktanın bir adım ilerisi sosyal bilimlerin bir takım sorunları ifşa etmekten öte, onları bizzat kurgulaması olacaktır.

Sosyolojinin meşruiyetini kanıtlamak yönündeki tek engeli siyasal ve ideolojik olandan bağımsız bir “bilim” olarak kendisini tanımlayabilmek değildi. Ortaya çıkış sürecinde doğa bilimlerini kendisine model alan sosyolojinin meşruiyetinin, doğa bilimlerinin doğal olgular ve cansız nesnelere dünyasını açıklama ve kontrol edebilmekteki başarısını, toplumsal olguları anlayıp açıklayarak tekrarlamasına bağlı olduğuna inanılıyordu. Burada bir sorun vardı. Norbert Elias, insanlığın doğa güçlerini kontrol etmekteki başarısı arttıkça bu durumun toplumsal değişme süreçlerini kontrol etme yönündeki güçlükleri de artırdığını söyler.¹¹ Ancak sosyal bilimlerle doğa bilimleri arasındaki benzerlikler ve farklar konusunun bu yazının sınırlarını aşması bir yana, sosyolojinin disiplinler tarihinde belirleyici faktörün bu tartışmadan çıkan sonuç olduğunu söylemek zor. Zira sosyolojinin yirminci yüzyıldaki tarihinin, bir önceki yüzyıla nazaran çok daha fazlasıyla siyasal süreçlerle belirlendiği görüldü. İkinci Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş döneminde sosyolojinin bilimsellik iddiası bir disiplinin kurumsal statüsü meselesi olmaktan öte anlamlar taşıyordu. Sosyal bilimlerde bütünleştirici (*unifying*) bir genel teoriye ulaşma çabası daha önceki dönemlerden itibaren gündemde olmakla birlikte, Marksist-Leninist düşüncenin evrensellik iddiasının karşısında liberal dünyayı temsil eden ve aynı iddiaya sahip bir teori oluşturmanın aciliyet kazandığı görülür.¹² Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği'nin hedefi konumundaki ülkelere yönelik mücadelede liberal dünyanın Marksist-Leninist düşünceye karşı geliştirdiği alternatif yaklaşım, “modernleşme okulu” oldu. Geleneksel topluma modern topluma çizgisel bir gelişim kurgusunu savunan, bu değişim sürecinde politik, toplumsal ve ekonomik değişimlerin birbiriyle entegrasyonuna odaklanan ve modern devletlerin bilgi ve kaynaklarının gelişmekte olan toplumların ‘gelişiminde’ tetikleyici rolü olacağı iddiasına dayanan bu okul içerisinde yer alan sosyologlar, iktisatçılar ve siyaset bilimcileri, üniversitelerden özel vakıflara ve hatta istihbarat bürolarına

sosyologları göreve çağırır ve merkezi planlama hakkında kamuoyundaki yargıları araştırıp olumsuz yaklaşımların tavrının nasıl değiştirilebileceği konusunda çalışmaları gerektiğini söyler. Robert S. Lynd, “The Implications of Economic Planning for Sociology”, *American Sociological Review*, Cilt 9 (1), 1944, s. 19.

¹¹ Norbert Elias, “Problems of Involvement and Detachment”, *The British Journal of Sociology*, Cilt 7 (3), s. 231.

¹² Johann P. Arnason, “Sociology, Critique and Modernity: Views across the European Divide”, *Comparative Sociology*, Cilt 2 (3), 2003, s. 442.

kadar çeşitli kurumlardan aldıkları geniş bütçelerle Birleşik Devletler'in güvenliğini ön planda tutmak suretiyle bilgi ürettiler.¹³

Soğuk Savaş ortamında iki kutup arasındaki iktidar savaşının sosyal bilimlerdeki bu yansımasının sosyolojiye diğer sosyal bilim dallarından daha büyük fayda sağladığını söylemek mümkün. Zira Gouldner'in dediği gibi akademik sosyoloji Batı akademik dünyasındaki kurumsal konumunu Comte, Durkheim ve İngiliz antropolojisi uğrakları sonrasında tepe noktasına ulaştığı Parsons sosyolojisi çizgisi boyunca kendisini Marksizmden ayırıştırarak edinmişti.¹⁴ Sosyoloji Doğu Bloku'nda da bu şekilde algılanıyordu. Stalin dönemiyle birlikte sosyoloji burjuva ideolojisi olarak resmen reddedilmiş, bu yaklaşım Doğu Avrupa ülkelerine de kabul ettirilmiş, sosyoloji 1952 sonrasında Çin'de de üniversite ve araştırma kuruluşlarından dışlanmıştı.¹⁵ Sosyoloji ve sosyalizm arasındaki fark, farklı siyasal konumlanmalardan bilim ve ideoloji arasındaki fark olarak kodlanmıştı. Örneğin, savaş koşullarında ülkesi olan Polonya'dan uzak kalan Florian Znaniecki, Theodore Abel'in Polonya sosyolojisine dair iyimser görüşlerine karşılık olarak siyasi otoritelerin Marksist-Leninist düşüncüyü tek doğru olarak sosyologlara kabul ettirmesi riskinden bahsetmekte, sosyolojinin Birleşik Devletlerde "objektif bir bilim" olarak kurulduğunu güvenle ifade etmekteydi.¹⁶

Sosyolojinin özellikle Soğuk Savaş ortamında tarihsel materyalizme alternatif bir evrensel bilim olarak konumlanması, bu disiplinin üzerine odaklandığı temel sorunların nasıl belirlendiği sorusunu beraberinde getiriyordu. 1950'li yıllara girilirken sosyolojinin geleceğini tartışan Parsons, mevcut durumda veya öngörülebilir gelecekte yapısal-işlevselci çerçeveye alternatif bir kuramsal çerçevenin ihtimalinden dahi bahsetmiyordu.¹⁷ Ralf Dahrendorf 1950'lerin sonlarına gelirken Parsons'ın "sosyal sistem" anlayışını ve onun şekillendirdiği yapısal-işlevselci sosyolojiyi toplumları konsensüse dayalı ve çatışma içermeyen denge halindeki sistemler olarak gören ve "sosyal dünyamızın gerçekleriyle" yüzleşmeyen ütöpik bir yaklaşım olarak tanımlamış, üstelik Parsons ve çevresini toplumdaki

¹³ Michael E. Latham, "Modernization", Theodore M. Porter ve Dorothy Ross (der.), *The Cambridge History of Science, Vol. 7, The Modern Social Sciences* içinde, Cambridge University Press, New York, 2003, s. 723, 729.

¹⁴ Gouldner, a.g.e., s. 111, 113.

¹⁵ Tom Bottomore, "Sosyoloji"; Tom Bottomore (haz.), *Marksist Düşünce Sözlüğü* içinde, İletişim, İstanbul, 2002, s. 538.

¹⁶ Florian Znaniecki, "European and American Sociology after Two World Wars", *American Journal of Sociology*, Cilt 56 (3), 1950, s. 218.

¹⁷ Talcott Parsons, "The Prospects of Sociological Theory", *American Sociological Review*, Cilt 15 (1), 1950, s. 13.

problemlere sırtlarını çevirip bunlar yokmuş gibi davranmakla suçlamıştı. Dahrendorf'a göre bu isimler kendilerini siyasal olarak farklı tanımlasalar da statükocu bir pozisyon olarak ve bunun yarattığı sorunlara gözlerini kapatarak sosyolojiyi dolaylı olarak muhafazakar bir konuma taşımışlardı.¹⁸

Parsons'ın önderliğindeki savaş-sonrası Amerikan sosyolojisine en etkili eleştiriyi getiren isimlerden bir başkası şüphesiz C. Wright Mills'ti. Parsons'a ait olan ve işlevselci Amerikan sosyolojisinin en önemli eserlerinden birisi olan *Sosyal Sistem (The Social System)* kitabını dört paragrafta özetlerken kullandığı eğlenceli dil Mills'in sosyolojinin toplumsal gerçeklikle bağıını koparttığı yönündeki genel argümanının bir yansımasıdır. Dahrendorf'un Parsons çizgisine dair görüşlerine benzer eleştiriler getiren Mills, bu okulun mevcut iktidar yapılarını meşru gördüğünü, toplumdaki farklı çıkar odakları arasında bir ahengin bulunduğu ön kabulünden hareket ederek toplumsal eşitsizlikleri doğallaştırdığını söyler.¹⁹ Dahrendorf ve Mills'in bu itirazları, sosyolojinin bilgi nesnesinin nasıl kurulması gerektiğine dair temel bir ayrışma noktasına işaret eder.²⁰ Ancak Mills bu noktada kalmaz; üniversitelerin karmaşık bürokratik araştırma birimlerine dönüşmesini, bilgi üretim sürecinin entelektüel teknisyenlerin belirli konumlarda yer aldığı karmaşık bir iş bölümü üzerinden işler hale gelmesini ve sosyal araştırmaların kamusal hedefler üzerinden gerçekleştirilmesi yerine belirli çıkarları olan 'müşteriler' için yürütülür hale gelmesini de eleştirir.²¹

Aslında Mills'in savunduğu 'sosyolojik imgelemin' kabul görmesinin önündeki engel sadece sosyolojinin veya genel anlamda sosyal bilimlerin kuramsal ve kurumsal sorunlarının çok ötesindedir. Mills bu eleştirilerini dile getirdiği çalışmasının ilk basım tarihi olan 1959 gibi erken bir tarihte modern çağın sona erdiğini ve "post-modern" dönemin başlamakta olduğunu dile getirmiş, sosyal bilimlerin mevcut bakış açılarının bu yeni dönemi anlamakta yetersiz kaldığını açıkça ifade etmişti. Mills'e göre "elimizdeki açıklama biçimlerinin birçoğu Orta Çağ'dan Modern Çağ'a doğru olan büyük tarihsel dönüşümden türetilmişti" ve "standart düşünce kategorilerimiz" olup biteni anlamamızda yetersiz kalmaktaydı. Bu kuramsal

¹⁸ Ralf Dahrendorf, "Out of Utopia: Toward a Reorientation of Sociological Analysis", *American Journal of Sociology*, Cilt 64 (2), 1958, s. 124-125.

¹⁹ C. Wright Mills, *The Sociological Imagination*, Oxford University Press, New York, 2000, s.42.

²⁰ Amerikan sosyolojisi içerisinde burada bahsedilen dönemde düzen ve çatışma eksenli toplum kurgularından hareket eden yaklaşımların toplumsal sorunlara bakma biçimleri arasında karşılaştırmalı bir değerlendirme için bkz. John Horton, "Order and Conflict Theories of Social Problems as Competing Ideologies", James E. Curtis ve John W. Petras (der.), *The Sociology of Knowledge: A Reader* içinde, Praeger Publishers, New York, 1970.

²¹ Mills, a.g.e., s. 102-103.

sorunların yanı sıra ideolojik anlamda öne çıkan alternatifler olan liberalizm ve sosyalizm de yeni dönemin ihtiyaçlarına cevap vermekten uzaktı. Zira her iki ideoloji de Aydınlanma düşüncesinin ürünüydü ve “her ikisi açısından da akılcılığın artması, özgürlüğün artmasının birincil koşulu idi”.²² Mills’in bu satırları yazdığı dönemde hakim konumdaki sosyoloji anlayışı, bu kaygılara cevap vermekten oldukça uzaktı. Sosyolojinin kurumsallaşma ve profesyonelleşme sürecini doğa bilimleri ile olan ilişkisine dair sorulara verilen cevapların belirlememesi gibi, 1960’ların sonlarına doğru ana akım sosyolojinin giderek daha yüksek sesle dile getirilen sorunlarının gündemden düşmesi de Parsons ve çevresinin verdiği cevaplar veya ortaya konulan daha başarılı formülasyonlar sayesinde gerçekleşmedi. 1970’lerle birlikte bilimsel bilgi üretimine dair yeni sorular ortaya atılacaktı. Sonuç olarak sosyoloji ve diğer sosyal bilimler kendi oluşum koşullarını hazırlayan modernitenin ekonomik ve siyasal örgütlenme biçimindeki dönüşümün sonucu olarak Mills’in erken bir tarihte dile getirdiği kafa karışıklığını şiddetle yaşayacak, ne bu yeni sorulara, ne de yeni tarihsel koşulların ortaya çıkardığı sorunlara cevaplar bulmalarını sağlayacak sağlam bir zemin bulabileceklerdi.

2. Epistemik Kültür Tartışmaları

Sosyolojinin işlevinin ne olduğuna ve sosyologların kendilerini nasıl konumlandırmaları gerektiğine dair tartışmalar 1970’lerde yeni bir biçim alacaktı. Bu değişimin kuramsal koşullarını belirleyen gelişme bilgi üreticilerinin kurumlarla ilişkisi yerine bilgi üretim sürecinin kendi kurumsal nitelikleri üzerine odaklanan görüşlerin yaygınlık kazanmasıydı. Bu sürecin ayaklarından birisini Fransız epistemoloji geleneğinin 1960’larda Althusser ve Foucault’nun elinde aldığı biçim oluşturuyordu. Althusser’in *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları* metni, genel olarak ideolojiyi basit bir yanılsama olgusu olarak ele alan ve toplumda bu yanılsamayı sağlayan din, eğitim, aile, kültür gibi kurumlara odaklanan bir çalışma gibi ele alınsa da içerdiği radikal ideoloji kavramsallaştırmasıyla bilginin üretimi konusundaki yeni bakma tarzının bir habercisiydi. Althusser’in şiddet kullanan ve merkezi nitelik taşıyan devletin baskılayıcı (*repressive*) aygıtları ile görelî olarak özerk olarak ve ideoloji üzerinden işleyen ideolojik aygıtlar arasında yaptığı ayırım²³ devletin işleyiş biçiminin çok yenilikçi olmayan bir tasviri gibi görünmekle birlikte ideolojiden bağımsız bir eylemin varlığını reddediyordu. Ayrıca Althusser’in ideolojinin özne üzerinden ve özne için işlediğini

²² Mills, a.g.e., s. 166.

²³ Louis Althusser, “Ideology and Ideological State Apparatuses (Notes Towards and Investigation)”, Louis Althusser, *Lenin and Philosophy and Other Essays* içinde; çev. Ben Brewster; Monthly Review Press, New York, 1971, s. 145, 149.

söyleyerek ideolojiye içinde bulunduğu aygıt ve pratikler çerçevesinde maddiyat kazandırması²⁴ özne ve bilinç konusuna yeni bir bakışı işaret ediyordu.

Montag Althusser'in söz konusu metinde ideoloji kavramını zaman zaman birbiriyle çelişen anlamlarda kullandığını söyler ve bu kavramı kullanmaktan çekinen Foucault'nun devletin baskılayıcı ve ideolojik aygıtları arasındaki (yani güç ve rıza arasındaki) ayrımı reddettiğini vurgular.²⁵ Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Althusser'in özne kavramının muğlaklığını vurgulamış olmasıdır; özne (*subject*) bir yandan özgürlüğü, inisiyatif sahibi olmayı ve eylemlerden sorumlu olmayı, öte yanda otoriteye tabi olmayı (*being subjected to*) işaret eder.²⁶ Purvis ve Hunt'ın, Althusser'in yanılısma anlamındaki olumsuz ideoloji kavramsallaştırmasından, sınıf çelişkilerinin vücut bulduğu 'sosyolojik' ideoloji kavramsallaştırmasına, yani ideoloji kavramından 'söylem' kavramına geçtiğini söylediği nokta budur. Althusser bunu çağırma (*interpellation*) kavramıyla yapar: Polisin çağırmasına karşılık vererek ona tabi olan özne, çağırılıyor olmasının ayırdına varmak suretiyle bu "ikili mekanizmanın" varlığını onaylamış olmaktadır.²⁷ Foucault bu tabi kılınma sürecinin gerçekleştirilme biçimlerinin şiddet-ideoloji ayrımı ile anlaşılamayacağını, şiddetin doğrudan doğruya fiziksel olmayan birçok biçiminin olduğunu söyler ve en çok vurguladığı nokta her iktidar ilişkisinin belirli bir bilgi alanı ile örtüştüğüdür.²⁸ Bu örtüşme hali söylem kavramında vücut bulur. Zira Foucault söylem kavramını gerçekliğin bozulmuş bir versiyonu olarak görmez; iktidar söylemin dışında olan bir şey değildir, bilakis söylemlerin içinde yer alır.²⁹

²⁴ Althusser, s. 166, 170.

²⁵ Warren Montag, "The Soul is the Prison of the Body": Althusser and Foucault, 1970-1975"; *Yale French Studies*, Sayı 88, 1995, s. 71-72.

²⁶ Althusser, a.g.m., s. 182.

²⁷ Purvis, Trevor ve Hunt, Alan, "Discourse, Ideology, Discourse, Ideology, Discourse, Ideology...", *The British Journal of Sociology*, Cilt 44 (3), 1993, s. 482.

²⁸ Montag, a.g.m., s. 72-73.

²⁹ Purvis ve Hunt, a.g.m., s. 488. Foucault'nun disiplin kavramını kullanma biçimi de buradaki vücut bulma/tabii kılma ilişkisini yansıtır. İktidar yalnızca baskı uygulayarak kendini var edemez; iktidarın devamlılığı yarattığı etkiye bağlıdır ve bu etkiyi bilgi alanı üzerinden gerçekleştirir. "İktidar bilgiyi engellemek bir yana, bilakis bilgi üretir" ve bu üretimi disiplinler üzerinden gerçekleştirir. Ancak bu disiplinlerin var olabilmesi için beden üzerinde tahakküm kurmuş olması gerekir. Foucault, Michel, *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*, Colin Gordon (der.), çev. Colin Gordon (v.d.), Pantheon Books, New York, 1980, s. 59. Diğer bir deyişle disiplinlerin varlığı ile 'disipline edici' niteliklerini bir arada düşünmek gerekir.

Bilgi üretimi olgusuna bakma biçimini en az Foucault kadar etkilemiş olan kişi, ilk olarak 1962’de yayınlanan *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* adlı kitabıyla Thomas Kuhn oldu. Kuhn’un yaptığı şey, bilimsel bilgi üretimini daha önce benzeri az bulunur bir şekilde sosyolojikleştirmek oldu. Kuhn’un tezi, belli bir bilim alanında çalışan bir topluluğun söz konusu alandaki problemleri ve araştırma yöntemlerini tanımlayan, Kuhn’un paradigma kavramıyla adlandırdığı bir bakma biçiminin ağırlıklı olarak bilimsel faaliyetleri belirlediğine dayanır. Belirli bir paradigmanın geçerli olduğu dönemde bilimsel topluluğun faaliyetleri ‘normal bilim’ çerçevesinde gerçekleşir. Paradigmalar geçerli oldukları dönemde bir araştırma geleneği olarak işlev görürler ve bir bilimsel topluluğun içerisinde yer almanın şartı, söz konusu topluluktaki bilim insanlarının kabul ettiği paradigma çerçevesinde faaliyet göstermektir.³⁰

Kuhn’un tezinin bilim felsefesi açısından en yıkıcı yönlerinden birisi, bilimin birikimli (*cumulative*) bir gelişme süreci olmadığını savunmasıdır. Herhangi bir bilim dalındaki bilimsel devrimler söz konusu dala hakim olan paradigmanın, bizzat paradigmanın kendisi tarafından bilimsel topluluğu çalışmaya yönlendirildiği bilgi nesnesinin çeşitli yönlerini çözümleyemez hale gelmesi sonucunda oluşur. Mevcut paradigmanın alternatif bir paradigmayla yer değiştirmesini siyasal devrimlere benzeten Kuhn, buradaki değişimin birikimli olmayan, devrimsel bir sıçrama olduğunu özellikle vurgular ve bilimsel devrim sonrasında bilimsel topluluğun yepyeni bir yaşam biçimi içerisine girdiğini söyler.³¹ Bilimsel devrim sonrasında topluluğun üyeleri yeni paradigma çerçevesinde çalışma alanlarını bütünlüklü olarak dönüştürmek zorundadırlar; zira bilimsel devrimle birlikte hakim olan yeni bakma biçimi eskisinin üzerine eklenerek oluşmamıştır; eski paradigma ile yenisi arasında kesin bir karşılaştırılmazlık (*incommensurability*) durumu söz konusudur.³²

Paradigmaların işleyiş biçiminin bilimsel faaliyet alanını sosyolojikleştirdiği nokta, Kuhn’un ‘bulmaca çözme’ dönemi olarak tanımladığı normal bilim döneminde bilimsel topluluğun hangi problem alanları üzerinde çalışacağıının, hangi konuların bilimsel olarak kabul

³⁰ Thomas S.Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, The Chicago University Press, Chicago, 1996, s.10, 11.

³¹ Kuhn, a.g.e., s. 92-93.

³² Kuhn’un karşılaştırılmazlık konusunu daha sonraki metinlerinde yeniden ele alıp, radikal yorumların Kuhn’da gördüğü görelilik yanlısı pozisyonun aksine bilimsel gelişme olgusunu savunan daha muhafazakar bir görüşten yana olduğunu ifade ettiği bilinmektedir. T. J. Pinch, “Kuhn – The Conservative and Radical Interpretations: Are Some Mertonians ‘Kuhnians’ and Some Kuhnians ‘Mertonians’?”, *Social Studies of Science*, Cilt 27, 1997, s. 476-477.

edildiğinin, hangilerinin başka disiplinleri ilgilendiren konular olarak reddedildiğinin mevcut paradigma tarafından belirlenmesidir. Paradigmanın sahip olduğu kuramsal ve teknik imkanlar çerçevesinde bir bulmaca haline getirilemeyen sorunlar, söz konusu disiplin açısından bilim dışı veya çalışılmaya değmez konular olarak görülür ve dışlanır.³³ Bilimsel bilgi üretim sürecinin kurumsal düzlemde nasıl işlediğini ortaya koyan bu yaklaşım sosyolojinin disiplinler tarihinde daha önce tartışılmamış bir konu değildi. Bununla birlikte Kuhn'un normal bilim sürecinin sınırlayıcı ortamını bilimsel ilerlemenin bir koşulu olarak tanımlamasının önemli sonuçları oldu. Kuhn'a göre paradigmanın tanımladığı çerçevede faaliyet gösterilen normal bilim döneminde bilim insanlarının yeni olgular veya kuramlar peşinde koşmayıp paradigmanın tanımladığı belirli bulmacaları çözmeye odaklanması, daha önce düşünülmeyen ayrıntılara odaklanılmasını sağladığı için başarıyı getirmektedir. Başarının ilkiyle bağlantılı ikinci bir nedeni de normal bilimin sınırlayıcılığının bilim insanlarının yalnızca mevcut bilgi setiyle çözebilecekleri sorunları çözmeye yönlendirmesidir.³⁴

Henüz bir paradigmanın oluşmadığı durumlardaki süreci bir 'olgu toplama' (*fact gathering*) süreci olarak tanımlayan Kuhn, sosyal bilimlerin herhangi bir dalının bir paradigma üretebilip üretemediğinin sorgulanması gerektiğini söylerken³⁵ tam olarak sosyolojinin yarasına basmaktaydı. 1970'lere gelindiğinde sosyolojinin tarihin herhangi bir döneminde belirli bir paradigma çerçevesinde bilgi üretip üretmediği önemli bir sorun haline gelmişti ve bu sorunun cevabı değer yargılarından bağımsız bir sosyolojinin var olma ihtimali ile derinden ilişkiliydi. 1960'larda Parsons'ın işlevselci sosyoloji okuluna eleştirel bakan Gouldner gibi yorumcular arasında yaygın olan görüş, savaş sonrasında Amerika'da ve Amerikan sosyolojisinden etkilenen ülkelerde Parsons'ın işlevselci sosyolojisinin bir paradigma gibi işlev gördüğü, yani neyin sosyolojik araştırmanın sınırlarına girdiğini ve hangi soruların sorulması gerektiğini belirlediğidir.³⁶ Örneğin Gouldner

³³ Kuhn, a.g.e., s. 37.

³⁴ Kuhn, a.g.e., s. 24, 37.

³⁵ Kuhn, a.g.e., s. 15.

³⁶ Bu tartışmalarda Parsons'ın işlevselci sosyolojisi bir paradigma gibi işlev gördüğüne dair görüşler paradigma kavramını 'okul' kavramı ile özdeş kullanmaktadır. Sosyal bilimlerde okullardan bahsedilirken bunun tarihsel bir bakma biçimi mi, yoksa söz konusu okulun üyelerinin de bilincinde olduğu ve bilimsel bilgi üretiminde (örneğin neyin kabul edilen bakma biçimi ile uyumlu olup neyin olmadığını belirlemek gibi noktalarda) işlerliği olan bir bütünlük tanımlayıp tanımlamadığı tartışılan bir konudur. Chicago Okulu üzerinden böyle bir tartışma için bkz. Lee Harvey, "The Nature of 'Schools' in the Sociology of Knowledge: The Case of the 'Chicago School'", *The Sociological Review*, Cilt 35 (2), 1987, s. 245-278. Paradigma ve okul kavramlarını özdeş kullanmanın beraberinde getirdiği bir başka sorun,

1964'te yaptıkları bir araştırmada Amerika'daki sosyologların %80 oranında kendilerini işlevselci sosyolojiye yakın tanımladıklarını söyler.³⁷ Parsons'ın işlevselci okulunun böyle bir konumda olduğunu reddeden Ben-David ise Parsons'ın genel kuramından etkilenen çevreler ile bunların araştırmaları arasındaki ilişkinin “fiziksel bilimlerdeki” kuram ve araştırma arasındaki ilişki gibi olmadığını söyler.³⁸

Buradaki iki yaklaşım arasındaki farkı belirleyen, bilimsel toplulukları nasıl tanımladıkları ve bunların işleyiş biçimini nasıl değerlendirdikleriydi. Ben-David işlevselci yaklaşımla yürütülen araştırmaların Parsons'ın işlevselci kuramının testleri olmadığını söylerken bunların “henüz” sadece örneklemeler (*illustration*) olarak görülebileceğini savunur.³⁹ Ben-David'in bu görüşü, bilimsel topluluğu Popper'in yanlışlamacı bilim anlayışını işler kılan bir kurum olarak tanımlamasının bir sonucudur. Ben-David'in Gouldner'in bir partizan olarak sosyolog portresini eleştirip tarafsız sosyolojik düşüncenin olamayacağı görüşünü reddederkenki dayanağı, araştırmacı taraflı bile olsa onun kişisel fikir ve açıklamalarının “kamusal olarak” teste tabi tutulacağı ve bu testlerin “kişisel tarafılık ve hataları zaman içerisinde düzeltip peyderpey yok edeceği”dir.⁴⁰ Ben-David'in buradaki konumu, sosyolojinin paradigmatik bir bilim olup olmadığı konusundaki tartışmalarla sosyal bilimlerle pozitif bilimler arasındaki farklara dair görüşlerin örtüştüğü bir noktaya işaret etmektedir. Sosyal bilimlerin “henüz” pozitif bilimler “seviyesine” ulaşmadığına ve yapması gerekenin bu yöndeki bir “olgunlaşma” sürecinden geçmesi olduğu yönündeki görüşlerden bahseden Bernstein, bu yaklaşıma örnek olarak Robert Merton'ın ünlü ‘orta boy kuramlar’ (*theories of middle range*) kavramını verir. Merton, Parsons'ınki gibi büyük ölçekli kuramların hipotez oluşturmakta yetersiz kaldığı görüşünden hareketle daha ‘alçak gönüllü’ bir yaklaşımı ifade eden orta boy kuramları ortaya atarak sosyolojiyi

sosyal bilimlerde farklı okulların varlığını sürdürüyor olmasıdır. Ancak sosyal bilimlerde Kuhn'un kullandığı anlamda bir paradigma anlayışının geçerliliği tartışmalarında sıklıkla vurgulanan bu argüman, pozitif bilimler bağlamında da dile getirilmiş, Kuhn'un dile getirdiği türde bir tahakkümün bu disiplinlerde de geçerli olmadığı iddia edilmiş, Kuhn kitabının ikinci baskısının sonuna koyduğu ‘Ek’te (*Postscript -1969*) baştaki konumundan ödün vererek aynı bilimsel topluluk içerisinde farklı yaklaşımların var olabileceğini söylemiştir. Alan E. Musgrave, , “Kuhn’s Second Thoughts”, Mark J. Smith (der.), *Philosophy and Methodology of the Social Sciences*, Cilt 3 içinde; Sage, Londra, 2005, s. 38-39.

³⁷ Gouldner, a.g.e., s. 373.

³⁸ Joseph Ben-David, “The State of Sociological Theory and the Sociological Community: A Review Article”, *Comparative Studies in Society and History*, Cilt 15 (4), 1973, s. 457.

³⁹ Ben-David, a.g.m., s. 457.

⁴⁰ Ben-David, a.g.m., s. 450.

olgunlaşmış bilimlerin geldiği noktaya ulaştıracak ‘birikimli’ bir süreç başlatmayı hedeflemişti.⁴¹ Bu yaklaşım Kuhn’un sunduğu çerçeve ile uyumluydu. Zira Kuhncu çerçevede bilimsel gelişme süreci birikimli olmaktan ziyade devrimsel bir süreç olmakla birlikte, bilimsel devrimlerin gerçekleşebilmesi için normal bilim sürecinin paradigmayı yorması gerekir; diğer bir deyişle bilimsel devrimin kendisinden farklı olarak normal bilim süreci birikimlidir.⁴²

Ancak bilimsel devrim sürecinin en azından sosyoloji açısından bu şekilde gerçekleşmediğine dair erken bir argüman, sosyoloji alanındaki ‘devrimlerin’ tekil akademik uzmanlık alanlarında gerçekleşmediğini ve her zaman sosyal bilimlerin genelindeki devrimlerle örtüştüğünü söyleyen Urry tarafından ortaya atıldı. Dahası, sosyologların oluşturduğu olsun veya olmasın herhangi bir bilimsel topluluğun dış dünyanın etkilerine her zaman açık olduğunu söyleyen Urry’nin bu görüşü, dışarıya kapalı bir birikimli normal bilim süreci anlayışını reddetmekteydi.⁴³ Urry Kuhn’un bilimsel toplulukların “sosyolojik doğasını” göz ardı ettiğini söylerken⁴⁴, Bernstein Kuhn’un bilimsel toplulukları “tarafsız bir ilgi ile hakikat arayışında” olan gruplardan ziyade “otoritenin empoze edildiği, özgünlüğün ve sapkınlığın bastırıldığı politik topluluklar” olarak gördüğünü ifade eder.⁴⁵ Bu ikinci yaklaşım, Mills ve Gouldner gibi savaş sonrası Amerikan sosyolojisinin muhalif seslerinin, bir paradigma oluşturduğu kabul edilsin veya edilmesin, Parsons sosyolojisine bakış açılarındaki yaklaşım ile örtüşür. Zira bu

⁴¹ Richard J. Bernstein, *The Restructuring of Social and Political Theory*, University of Pennsylvania Press, 1995, s.14.

⁴² Kuhn, a.g.e., s. 96. Talcott Parsons sosyolojinin olgunlaşmakta olan bir bilim olduğuna dair görüşlerini dile getirirken eski öğrencisi olan Robert Merton’ın orta boy kuram yaklaşımını genel kuramlara karşıt pozisyonların bir örneği olarak ele alır ve eleştirir. Parsons’ın sosyolojinin genel kurama neden ihtiyaç duyduğuna dair argümanları kendisi bu fikirleri dile getirdikten yıllar sonra paradigma fikrini ortaya koyan Kuhn’un yaklaşımıyla belirgin benzerlikler taşır. Parsons’a göre sosyolojik araştırmalar henüz genel bir kuramsal çerçeve içerisinde gerçekleştirilmediği için “birikimsel” olamamıştır ve bunun sonucu olarak “genelleştirilmiş ve birbirine entegre olmuş bir bilgi tabanı” oluşturulamamıştır. Genel kuramın faydası “farklı düzlemlerdeki bulgu, yorum ve hipotezleri” bir araya getirebilmesinin yanı sıra “problem tercihlerini” yönlendirmesi, bu sayede geniş “olgular denizinde” araştırmacıya referans noktaları sağlaması, “keşfedilmemiş sulara” gezinip durmanın neden olacağı zaman kaybını engellemesidir. Parsons, a.g.m., s. 4-6. Parsons Merton’ın yaklaşımını eleştirmekle beraber tamamen reddetmez; bunun yerine orta boy kuramların kendi savunduğu bir genel kuramın sunduğu çerçeve içerisinde meyvesini verebileceğini savunur. Parsons, a.g.m., s. 7.

⁴³ John Urry, “Thomas S. Kuhn as a Sociologist of Knowledge”; *The British Journal of Sociology*, Cilt 24 (4), 1973, s. 466-468.

⁴⁴ Urry, a.g.m., s. 468.

⁴⁵ Bernstein, a.g.e., s. 88.

yorumcuların sorun olarak gördükleri nokta, bir bilimsel topluluk olarak Amerikan sosyolojinin kurumsal düzlemde alternatif okullara yaşam imkanı sunmamasıydı ve ana akım sosyolojinin temsilcilerinin araştırma fonlarına giden kanallarda önemli pozisyonlarda olması da bu durumun tersine dönmesine engel teşkil etmekteydi. Sosyologların oluşturduğu bilimsel topluluğun ‘yanlış’ bilgiyi filtreleyecek bir düzenleyici kurum mu, yoksa hangi görüşlerin kabul edileceğinin belirlenmesinde bilimsel olmayan kriterlerin devrede olduğu politik bir kurum mu olduğu yönündeki tartışmadaki sorun, bu iki farklı işleyiş biçimi arasındaki ilişkinin göz ardı edilmesiydi. Bourdieu bilim alanındaki mücadeleleri sadece politik düzlemde ele almanın, bu mücadeleleri sadece entelektüel düzlemde ele almak kadar yanlış olduğunu söylerken bu noktaya parmak basar ve Amerikan sosyal bilim alanındaki mücadelelerden örnek verir. Buna göre Amerika’da bürokratik işlev gösteren bilimsel yapılarda üst konumlara gelmeyi başarmış kişilerin bu üstünlüklerini bilimsellik düzleminde başkalarına kabul ettirebilmeleri için söz konusu birimlerin bilgi üretme tarzının “hakiki” bilimsel bilgi üretimi için zorunlu olduğu fikrini de başkalarına dayatabilmeleri gerektiğini söyler.⁴⁶ Bourdieu’nun bilgi üretimi üzerine yürütülen çalışmalarda epistemologların sahasına giren ‘içselci’ (*internalist*) yaklaşımlarla bilgi üretiminin toplumsal koşullayıcılarına odaklanan ‘dışsalci’ (*externalist*) yaklaşımlar arasındaki “yapay” ayrımın kalkması gerektiği yönündeki görüşü⁴⁷, 1960’ların sonlarındaki tartışmalarda henüz sınırlı bir yere sahipti. Bu durum 1970’lerle birlikte doğa bilimlerinin sosyolojik sorgulamaya daha yoğun olarak tabi tutulmasıyla birlikte değişecekti.

Kuhn’un çalışmasının sosyolojiyi doğa bilimlerinin ‘seviyesine’ henüz ulaşmamış bir disiplin olarak gören yaklaşımlar açısından yarattığı bir başka sorun, doğa bilimleri alanındaki bilgi üretim sürecinin radikal bir gözle yeniden ele alınmasını tetiklemesiydi. Elbette bu sosyolojinin sınırlarının ötesinde bir probleme işaret etmekteydi. Bununla birlikte bilimsel toplulukların bilgi üretim sürecindeki rolüne odaklanma yönündeki çağrılar aynı zamanda kendi meşruiyetlerini sorgulamakta olan sosyologlara yeni bir çalışma alanı açıyordu. Büyük oranda Karl Mannheim’in ön ayak olduğu bilgi sosyolojisi geleneği ve Amerikan sosyoloji geleneğinde Robert Merton’ın en önde gelen temsilcisi olarak görüldüğü bilim sosyolojisi geleneğinin yetersiz bulunduğu bu yeni alan 1970’lerin ikinci yarısında cisim kazanacak olan ‘bilim çalışmaları’ alanıydı. Bu alanın kurucu

⁴⁶ Pierre Bourdieu, “The Specificity of the Scientific Field and the Social Conditions of the Progress of Reason”, *Social Science Information*, Cilt 14 (6), 1975, s. 21.

⁴⁷ Bourdieu, a.g.m., s. 22.

isimlerinden David Bloor, ilk baskısı 1976'da olan çalışmasında sosyolojinin bilgi olgusunu ele alırken toplumsal etkilere kapalı bir nesnel bilim alanı ile toplumsal etkilerle biçimlenmiş ve bundan dolayı yanlış olduğu varsayılan inanç ve kanaatler arasında keskin bir ayrım yaptığını söyler. Bu ayrım çerçevesinde bilgi sosyolojisi nesnel bilginin üretildiğini varsaydığı birinci alanı kendi çalışma alanının dışında tutmuş, toplumsal etkilerle biçimlenmiş olan 'yanlış' bilgiye odaklanmış, bunun sonucu olarak kendisini bir 'yanlışlar sosyolojisi' (*sociology of error*) olarak biçimlendirmiştir.⁴⁸

Nesnel bilgi üretebildiği varsayılan bilim alanlarındaki bilgi üretim sürecinin sosyolojik analizine dair bir çağrı niteliğindeki bu görüş belli oranda karşılığını buldu. Knorr-Cetina hakikat ve nesnelliği ampirik gözlemin nesnesi olarak gören ve bunları tarihsel ve kültürel olarak ele alınan bilgi üretim pratiklerinin sonuçları olarak değerlendiren bu yaklaşımı bilimsel prosedürlere normatif bir gözle bakan bilim felsefesinden farklılaştırarak "antropolojik bir bakış" olarak tanımlar. Bu bağlamda "bilgiyi üreten ve teminatını veren" uzmanlık alanlarının bilgi üretim pratiklerinin ve mekanizmalarının biçimlendirdiği 'epistemik kültür', bu yeni antropolojik bakışın çalışma alanını oluşturur.⁴⁹ Örneğin Becher ve Trowler'in Amerika ve İngiltere'de yüksek öğrenim üzerine yaptıkları araştırmada akademik disiplinler aydınlanmacı bilim anlayışının sağladığı korunaklı alanlarını kaybeder ve antropolojik çerçevede kendi özgün 'kültürlerine' sahip 'kabileler' haline gelir. Her disiplin kendisini, ilişkili olduğu disiplinlerden üstün kılan bir 'kahramanlık miti', akademisyenlerin kütüphanelerinde eserleri bulunan 'idoller', odalarında yer alan ve disiplinlerini tanımlayan 'artefaktler' ile diğerlerinden ayrılmaktadır.⁵⁰ Bu yeni bakma biçiminin önemi, klasik bilim sosyolojisinin bilgi üretimi olgusunun epistemik içeriğine dokunmadan yürüttüğü örgütsel düzlemdeki değerlendirmeleri ile klasik bilim felsefesinin üretilen bilginin içeriği üzerine yürüttüğü tartışmalar arasındaki kopukluğu giderme hedefidir. Bu hedefin meşruiyeti veya başarıyla gerçekleştirip gerçekleştirilmediği konusu bu yazının sınırını aşar. Sosyolojinin disiplinler tarihi açısından 'laboratuvarı' çalışma konusu haline getiren ve nesnel bilginin üretimi ile toplumsal mekanizmalar arasında doğrudan bir ilişki kurarak 'Pandora'nın kutusunu

⁴⁸ David Bloor, *Knowledge and Social Imagery*, The University of Chicago Press, Chicago, 1991, s. 14, 17.

⁴⁹ Karin Knorr-Cetina, "Culture in Global Knowledge Societies: Knowledge Cultures and Epistemic Cultures", *Interdisciplinary Science Reviews*, Cilt 32 (4), 2007, s. 363.

⁵⁰ Tony Becher ve Paul R. Trowler, *Academic Tribes and Territories: Intellectual Enquiry and the Culture of Discipline*, The Society for Research into Higher Education & Open University Press, 2001.

açan' bu çalışmaların önemi, sosyoloji ile doğa bilimleri arasındaki ilişkiye dair yürütülen tartışmalara yeni boyutlar açmış olmasıdır. Doğa bilimlerinin yaşadığı bu statü kaybı, şüphesiz sosyolojinin pozitif bilimlerin 'seviyesine ulaşabileceğini' savunan görüşlerin elini belirgin ölçüde zayıflatmıştır.

Sonuç: Modernite Sorgulamaları ve Disipliner Kimlik Meselesi

1970'lerle birlikte meydan gelen gelişmeler sosyolojinin bilimsel olarak geçerli bilgi üretip üretemeyeceği, hatta bir disiplin olarak varlığının sürdürmesinin ne derece gerekli olduğu gibi soruları beraberinde getirmiştir. Bilimsel bilgi üretiminin kendisinin tartışma konusu haline gelmesinin sonuçlarından birisi, sosyolojinin bu eleştirel bakışını kendine yönlendirmesi oldu. O dönem için taze olan bu konu başlığı altında yürütülen tartışmalarda sosyolojinin içinde bulunduğu krizin yapısal bir tarihsel dönüşümün sonucu olduğu zaman zaman unutulmuş modern sosyolojinin eksikliklerinin sadece disiplinin epistemik sınırlarından kaynaklandığı izlenimini veren bir yaklaşım ön plana çıktı. Bununla birlikte bilimsel bilgi üretimi olgusuna sadece kurumsal/örgütsel düzlemde veya sadece epistemik yapı çerçevesinden yaklaşmanın sorunlu olduğu görüşü, sosyolojinin geleceğinin birbirine rakip okullar arasındaki rekabetin sonucu ile belirlenmeyeceği çıkarımını beraberinde getiriyordu.

Bu noktada sosyoloji ile birlikte bütün 'bilimsel' disiplinlerin benzer bir krizin içinde olduğunu ve bu krizin nedeninin modernist bilgi rejimindeki değişimden kaynaklandığını görmek gerekiyor. Gerard Delanty bilgi rejimindeki bu değişimi, temel olarak üniversite kurumuna tekabül eden bilgi üretim alanının modernist dönemdeki özerkliğinin ortadan kalkması ile açıklar. Delanty'ye göre üniversitelerin ürettiği bilginin epistemik statüsünü garanti altına alan bu özerklik, üniversite ile devlet arasında birincisini ikincisi için teknik olarak faydalı bilgi üretmek ve ulusal kültürel değerleri korumakla görevlendiren bir anlaşma ile mümkün olmuştur. Ancak 1960'larla birlikte başlayan tartışmalar bu anlaşmanın zeminini kaydırmış ve takip eden süreçte demokratik tartışma alanı bilimsel bilgi üretimi alanını da kapsayacak şekilde genişlemiştir. Delanty bu argümandan hareketle örgütlü modernliğin kültürel modelinin ve kurumsal çerçevesinin geçersiz hale geldiğini iddia eder.⁵¹ Yeni bilgi rejiminde sosyolojinin durumunu sosyal bilimlerde disiplinler sınırların geçerliliğini sürdürüp sürdürmediği yönündeki tartışmalar ile sosyolojinin siyasal/toplumsal düzlemdeki konumu veya işlevi konusundaki görüşler çerçevesinde ele almak gerekir.

⁵¹ Gerard Delanty, *Challenging Knowledge: The University in the Knowledge Society*, The Society for Research into Higher Education & Open University Press, 2001, s. 2-3.

Delanty'nin bahsettiği dönüşümün disiplinler alandaki yansımaları için Immanuel Wallerstein'in 1970'le sonrasında sosyal bilimler alanındaki değişimin altında yatan dönüşüme dair görüşlerine bakılabilir. Wallerstein sosyal bilimlerdeki disiplinler farklılaşmayı belirleyen piyasa/devlet/sivil toplum arasındaki bölünme ve bunun beraberinde getirdiği iktisat/siyaset bilimi/sosyoloji ayrışmasının yanı sıra iki farklı bölünmeden bahseder. Bunlardan birincisi geçmiş/şimdiki zaman ayrımıdır ve idiografik nitelikteki tarih ile nomotetik bilimler olan iktisat, siyaset bilimi ve sosyoloji arasındadır.⁵² İkinci bölünme ise medenileşmiş olan/öteki (veya Avrupalı/Avrupalı olmayan) arasındadır ve diğer dört disiplin ile antropoloji ve Doğu çalışmaları arasındaki ayrışmaya işaret eder. Wallerstein'a göre 1945 sonrasında Amerikan hegemonyasının ortaya çıkışı, Batı-dışı dünyanın canlanması ve dünya ekonomisindeki genişlemeye paralel olarak uluslararası üniversite sisteminin genişlemesi ile birlikte bu üç bölünme geçerliliğini yitirmiş, 1970'lerle birlikte disiplinler arasındaki sınırlar geçersiz hale gelmeye başlamıştır. Wallerstein sosyolojinin ve diğer sosyal bilimlerin disiplinler vasıflarını kaybettiğini, ancak örgütsel olarak kuvvetli bir şekilde varlıklarının sürdürdüklerini söyler.⁵³

Wallerstein'in bu görüşü, sosyolojinin disiplinler geleceğine dair çok daha iyimser bir tablo çizen Michael Burawoy tarafından şiddetle reddedilmiştir. Burawoy son on yıllık dönemde çokça tartışılan kamusal sosyoloji (*public sociology*) tezini ortaya koyarken sosyolojiye dair dörtlü bir tipoloji önerir. Burawoy'un tanımladığı birinci sosyoloji tipi, devlet veya belirli bir başka 'müşteri' için uzmanlığını kullanarak bilgi üreten siyasa sosyolojisidir (*policy sociology*). Siyasa sosyolojisinin üreteceği bilginin içeriği genel olarak müşteri tarafından belirlenmekteyken, Burawoy'un tanımladığı diğer bir sosyoloji tipi olan kamusal sosyolojide sosyolog ve kamu arasında bir etkileşim vardır; kamusal sosyoloji bilgi üretim sürecinde kamu ile iletişim kurmayı amaç edinmelidir. Burawoy'un tipolojisinde üçüncü sosyoloji tipi profesyonel sosyolojidir. Hem siyasa, hem kamusal sosyoloji, profesyonel sosyolojinin sağladığı meşruiyete ve sunduğu uzmanlığa muhtaçtır. Burawoy'in tanımladığı son sosyoloji tipi eleştirel sosyolojidir. Burawoy'in dörtlü tipolojisinde profesyonel ve eleştirel sosyoloji akademik çevrelere yönelik bir faaliyetken siyasa sosyolojisi ve kamusal sosyoloji kamuya

⁵² Wallerstein'in bu ayrımını kendisinin bu disiplinlerin yapısal niteliklerine dair görüşü olarak görmekten ziyade söz konusu disiplinlerin ana akım yaklaşımlarının kendi disiplinler kimliklerini oluşturma eğilimleri üzerinden okumak gerekir.

⁵³ Immanuel Wallerstein, "The Heritage of Sociology, the Promise of Social Science", Immanuel Wallerstein, *The End of the World as We Know It: Social Science for the Twenty-First Century* içinde, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1999, s. 221-222.

yöneliktir. Bilgi üretim tarzları açısından ise profesyonel sosyoloji ve siyasa sosyolojisi araçsal bilgi üretimini hedeflerken, eleştirel ve kamusal sosyolojinin bilgi üretimine dönüşümsel (*reflexive*) bir yaklaşımı vardır.⁵⁴

Burawoy sosyolojiyi, kendi içerisinde parçalı olmaktan ziyade “birbirleri arasındaki bağlantıdan enerji, anlam ve imgelem türeten” farklı tiplerdeki sosyolojik yaklaşımların “organik dayanışma” içerisinde var olduğu bir disiplin olarak resmeder. Bu yaklaşım, sosyolojiyi kendi içerisinde ne yöne gideceğini bilemeyen, çatışan yaklaşımların bilimsel meşruiyetin altını oyduğu bir disiplin olarak gören yaklaşımların karşısına birbiriyle savaştıktan ziyade varlıkları için birbirlerine ihtiyaç duyan, birbirini tamamlayan anlayışların oluşturduğu bir disiplin olarak tanımlar.⁵⁵ Burawoy’ın sosyolojinin diğer disiplinlerle olan ilişkisine bakışı Wallerstein’in yukarıda dile getirilen yaklaşımına karşıt görüşü temsil eder. Burawoy iktisat, siyaset bilimi ve sosyolojinin piyasa, devlet ve sivil toplum alanlarını çalışmak üzere birbirlerinden ayrıştığına dair klasik anlayışı savunmakla kalmaz; bu alanların çalışma alanları arasındaki ayrımı bir çıkar çatışması olarak tanımlar. Buna göre iktisat disiplininin varlığı piyasanın varlığına bağlıdır ve piyasanın genişlemesi iktisadın çıkarları açısından gereklidir. Siyaset bilimi açısından ise devletin varlığı ve istikrarı gerekli bir koşuldur. Sosyolojinin çıkarları açısından ise sivil toplumun varlığını sürdürmesi ve toplumsal alanın genişlemesi gerekmektedir.⁵⁶ Burawoy’un sosyal bilimlerle toplumsal hayat arasındaki ilişkiyi tersten okuma hatasına düştüğünü görebilmek için Bauman’ın disiplinler ayrışmaların insan eylem alanları ve bu eylem alanlarının bilgisi çerçevesinde gerçekleştiği ve bunların insan dünyasında doğal olarak bulunmayan bölünmeler olduğu yönündeki görüşünü hatırlamak gerekiyor.⁵⁷ Smelser’in ifadesiyle “toplumsal yapılar karşımıza düzenli disiplinler paketler halinde

⁵⁴ Michael Burawoy, “For Public Sociology”, *American Sociological Review*, Cilt 70, 2005, s. 9-11.

⁵⁵ Burawoy, a.g.m., s. 15, 17.

⁵⁶ Burawoy, a.g.m., s. 24.

⁵⁷ Zygmunt Bauman, *Sosyolojik Düşünmek*, çev. Abdullah Yılmaz; Ayrıntı, İstanbul, 2015, s. 12, 14. Burawoy daha sonraki bir çalışmasında Bauman’inkine benzer bir fikri ifade etmiş, disiplinlerarasılık olgusunu değerlendirirken dünyaya kısmi bir açıdan bakan disiplinlerin bir araya gelmesinin olumlu görülebileceğini söylemiştir. Michael Burawoy, “Sociology and Interdisciplinarity: The Promise and the Perils”, *Philippine Sociological Review*, Cilt 61, 2013, s. 7. Burawoy’ın kamusal sosyoloji tezini Amerikan Sosyoloji Derneği Başkanı olduğu dönemde geliştirdiği göz önünde bulundurulursa sosyolojinin diğer disiplinlerle ilişkisine bakışının kurumsal meşruiyet ve sosyal bilimlerin içerisinde sosyolojinin statüsüne dair duyduğu kaygılarla şekillendiğini, sosyolojinin kendi içerisindeki eğilimler arasındaki derin çelişkileri yok sayan ‘organik dayanışma’ iddiasının da yine söz konusu demek içerisindeki idarecilik konumunun bir uzantısı olabileceğini de söylemek mümkün.

çıkarmaktadır”.⁵⁸ Burawoy’ın iktisat ve siyaset biliminin disiplinler çıkarlarını tanımlarken kendisinin de ait olduğu Marksist geleneğin bu alanlardaki birikimini tamamen yok saydığı görülmektedir. Bunun da ötesinde kuramsal düzlemde meydana gelen ayrışmaları mutlaklaştıran bu görüş, sosyal bilimlerin temel hedefi olan toplumsal hayatı anlama girişimini disiplinlerin varlığını korumak adına feda etmektedir.

Sosyolojinin diğer disiplinlerle ilişkisinin bir başka yönü, bu disiplinlerin sosyolojinin gelişimi üzerindeki etkisidir. Bu konuda ses getirmiş olan bir değerlendirme, sosyolojiyi “özel birliği” olmayan ve “komşu disiplinlerdeki gelişmelerden olağanüstü ölçüde etkilenen”, “asalak” bir disiplin olarak tanımlayan John Urry’ye aittir. Urry’ye göre sosyoloji diğer disiplinlerdeki “kuramsal ve ampirik çalışmaları kendisine mal ederek” gelişen, Kuhncu anlamda paradigmalardan ve bilimsel cemaatler çerçevesinde kavranamayacak olan ve entelektüel gücünü “yetke ve denetimden görece yoksun” olmasının sağladığı asalaklığına borçlu olan bir disiplindir. Sosyolojinin bu niteliği onu yenilikçi fikirlerin işlenebildiği ve çelişen kuramların bir araya gelebildiği bir alan kılmaktadır. Bu aynı zamanda hangi sosyal bilim alanından hangi görüşlerin sosyoloji alanına taşınacağı konusunu siyasal bir mücadele alanı haline getirir.⁵⁹

Urry’nin bu görüşü sosyolojinin bir disiplin olarak geleceği açısından farklı çıkarımlara gebedir. Şüphesiz sosyolojiyi paradigmatik bir bilim haline getirmeyi hedefleyen yaklaşımlar açısından sosyolojinin disiplinler sınırlarının bu geçirgenliği kabul edilebilir bir durum değildir. Wallerstein’ın yukarıda değinilen yaklaşımı, disiplinler sınırların ortadan kalktığı disiplinlerüstü (*transdisciplinary*) bir yapılanmaya işaret eder. Steinmetz ise disiplinlerüstülükten farklı olarak, disiplinler arasındaki etkileşimlere açık olan, ancak disiplinler sınırları doğrudan doğruya ortadan kaldırmayan disiplinlerarası (*interdisciplinary*) yaklaşımlardan bahseder ve savaş sonrası dönemde Parsons’ın sosyolojinin merkezde yer aldığı sosyal bilimlerin anlayışını buna örnek verir. Ancak disiplinlerarasılık disiplinler sınırları güvence altına alan bir yaklaşım değildir. Steinmetz’e göre savaş sonrası Amerikan sosyal bilimlerin ortamında böyle bir yapılanmaya disiplinler sınırlarının aşılması kaygısı gütmeyen gidilebilmesinin nedeni, söz konusu dönemde bu sınırları tehdit eden tartışmaların ve gelişmelerin olmamasıdır.⁶⁰

⁵⁸ Neil Smelser, “On Comparative Analysis, Interdisciplinarity and Internationalization in Sociology”, *International Sociology*, Cilt 18 (4), 2003, s. 653.

⁵⁹ John Urry, *Mekanları Tüketmek*, çev. Rahmi G. Ögdil; Ayrıntı, İstanbul, 1999, s. 54-55, 67, 69.

⁶⁰ George Steinmetz, “Transdisciplinarity as a Nonimperial Encounter: For an Open Sociology”; *Thesis Eleven*, No. 91, 2007, s. 54-55.

Günümüzde sosyolojinin diğer disiplinlerle olan ilişkisi çok daha geniş boyutları ile ele alınmaktadır. Yapısal-ışlevselci sosyolojinin toplumsal çelişkileri ve iktidar ilişkilerinin etkilerini göz önünde bulundurmadığı yönündeki tartışmalar siyaset bilimi literatürü ile daha kuvvetli bir ilişkiyi doğururken, yine aynı okulun toplumsal değişimleri okuyamaması ve bir tarih anlayışının olmadığı yönündeki eleştiriler sosyolojinin tarih disiplinine bakışını yeniden gözden geçirmesine neden olmuştur. Bunların yanı sıra sosyolojideki etkileşimci yaklaşımlar Durkheimci geleneğin psikolojiye kesin bir tavırla kapattığı kapıları tekrar açarken, Weberci ekonomik sosyoloji ve Amerikan kurumsal iktisat okullarının izini takip eden kimi isimler sosyolojinin iktisada öğretebileceği şeyler olduğunu savunarak bu iki disiplin arasında unutulmuş olan bağlantıları tekrar irdelemeye başlamıştır. Ancak savaş-sonrası Amerikan sosyolojisinde Parsons'ın kurduğu hegemonyanın doğurduğu tartışmalardan günümüze gelene kadarki birikim, sosyolojinin diğer disiplinlerden öğrendikleriyle gelişebileceği yönünde bir kanaati görece yaygınlaştırmakla kalmamış, disiplinler sınırların neden gerekli olduğu sorusunu da ön plana çıkartmıştır.

Sosyolojinin disiplinler geleceğine dair tartışmalar yalnızca diğer disiplinlerle etkileşimin sosyolojinin kimliğini ortadan kaldırması çerçevesinde yürütülmektedir. Konuyu üniversitenin ve genel anlamda bilgi rejiminin değişmesi çerçevesinde ele aldığımızda doğrudan doğruya 'fayda' sağladığı yönündeki inancın zayıfladığı sosyal bilimlerin tümünün geleceğinin tehdit altında olduğunu, varlıklarını sürdürebilmek için bu yeni bilgi rejiminin istekleri karşısında bir takım ödünler vermeleri gerektiğini söylemek mümkün. Nalbantoğlu bu yeni bilgi rejiminin uygulamalı disiplinleri ön planda tuttuğunu, pragmatik kaygıların doğa, insan ve toplum bilimlerini ve felsefeyi olumsuz etkileyeceğini ve üniversitenin özgür düşünce üretmesi idealinden uzaklaşılacağını söyler. Bu noktada üniversite yönetimlerinin "bölge çalışmaları", "kadın çalışmaları" ve "bilim ve teknoloji politikaları" gibi disiplinlerarası programları "hızlı getiri" sağlaması beklenen "yatırımlar" olarak görmesinin yarattığı risklere dikkat çeker.⁶¹ Burawoy ise Popper, Kuhn ve Lakatos'un bilim felsefesi görüşlerinden hareketle bilimlerin birbirine karşıt araştırma programları arasında disiplinlerin 'disipline edici' yapısı içerisinde sürdürülen rekabetle ilerlediğini vurgular. Disiplinlerarası yaklaşımların ise bilimsel gelişmenin bu koşullarını ortadan kaldırması ve akademik üretimi birbiriyle uyumlu

⁶¹ Hasan Ünal Nalbantoğlu, *Araştırmalar: Bilim, Kültür, Üniversite, İletişim*, İstanbul, 2009, s. 35, 390.

olmayan çerçevelerin yüzeysel bir şekilde bir araya getirildiği bir uğraşa dönüştürmesi ihtimali vardır.⁶²

Sosyolojinin disiplinler geleceğine dair tartışmaların akademik bilgi üretiminin piyasa mekanizmalarına teslim olması üzerinden yürütüldüğü noktada konu sosyolojinin siyasal/toplumsal konumu ve işlevi tartışmalarında düğümlenmektedir. Howard Becker 1966 yılında sosyologların “kimin tarafında” olması gerektiği konusunda bir tartışma başlattığında bilimin sunduğu kuramsal çerçevelerin, kavram setlerinin ve araştırma tekniklerinin nesnelliği garanti altına aldığına duyulan güven bugün olduğundan daha fazlaydı. Becker toplumsal sorunlara dair araştırma yürüten sosyologun kendi değer yargıları ile bilimselliğin gerektirdiği tarafsızlık arasında bir ikilem içerisinde olduğu görüşünü reddeder ve kişilerin değer yargılarından bağımsız olarak araştırma yürütemeyeceklerini savunur. Becker’e göre değer yargılarının devreye girmesinin bilimselliği ortadan kaldırması gerekmemektedir; buradaki mesele araştırmacının kimin tarafında olması gerektiğidir.⁶³ Taraf tutmamanın mümkün olmamasından dolayı sosyologların bu durumu kabullenip ellerindeki kuramsal ve teknik araçları iyi kullanıp kendi değer yargılarının araştırmaların bilimselliğini tehdit etmemesine odaklanması gerekmektedir.⁶⁴

Sosyolojinin toplumsal meselelere dair belli bir pozisyon alması gerektiği düşüncesi, toplumsal alanın dönüşümü üzerine yürütülen tartışmaların da etkisiyle günümüzde daha fazla ön plandadır. Ancak bununla ilgili iki temel sorun söz konusudur. Bunlardan birincisi, toplumsal alanla doğrudan temasın sosyolojinin bilimselliği ve saygınlığı üzerinde yaratabileceği tehdit üzerinden tartışılmaktadır. Abrams sosyolojik bilginin ortak anlayış ve söylem alanında geçerlilik bulduğu anda sosyolojik olma niteliğini kaybettiğini söyler.⁶⁵ Bauman bu durumu sosyolojinin aşılmaz sınırlara sahip olmaması ve sosyolojik bilginin herkese açık olması üzerinden ele alır. Bundan dolayı sosyoloji ürettiği bilginin meşruiyetini korumak için “sosyolojik bilgiyle her zaman sosyolojik fikirlerle dolu olan sağduyu arasına sınır çekmek” durumundadır.⁶⁶ Öte yandan Bauman’ın görüşünün, sosyolojik bilginin meşruiyeti konusunda Becker’in temsil ettiği çizgiden konuya yaklaşanları tatmin etmesi pek mümkün görünmemektedir. Örneğin Mesny sosyolojik bilginin sıradan insanlar tarafından içselleştirilmesini bir sorun olarak görmemekte, aksine sosyolojinin en önemli görevinin

⁶² Burawoy, “Sociology and Transdisciplinarity”, s. 13.

⁶³ Howard S. Becker, “Whose side are We On?”, *Social Problems*, Cilt 14 (3), 1967, s. 239.

⁶⁴ Becker, a.g.m., s. 245-247.

⁶⁵ Abrams, a.g.m., s. 202.

⁶⁶ Bauman, a.g.e., s. 20.

‘sosyolojik bilincin’ topluma yayılmasını sağlamak olduğunu söylemektedir. Bunun yapılabilmesi için de sosyolojinin kullanımına dair tartışmalardaki mühendislikçi ve aydınlanmacı sosyoloji ayrımının reddedilmesi, sosyologların ürettikleri bilginin kim tarafından ne şekilde kullanılacağına sorumluluğunu üstlenmesi gerekmektedir.⁶⁷ Ancak soruna farklı yönden yaklaşan bu görüş de sosyolojiye toplumu bilinçlendirme rolünü verirken, bu disipline toplumu şekillendiren iktidar odaklarının bir aracı olarak gören görüşlerden farklı bir meşruiyet kaynağı sunmamaktadır. Burada çözümsüz kalan nokta, Aydınlanma düşüncesinin bilimsel bilgiye sunduğu statünün iktidar odakları tarafından kullanılmasından rahatsız olan görüşlerin bilgi asimetrisini ortadan kaldırmaya yönelik girişimlerini gerçekleştirildikleri anda kendilerini sönlendirmesidir.

Sosyolojinin toplumsal sorunlarla ilgili belli bir pozisyonun savunucusu olması gerektiği görüşünün karşısındaki daha temel bir sorun, Becker’in yaşadığı dönemin aksine günümüzde sosyal bilimsel araştırma tekniklerinin bilimselliği güvence altına alacağı görüşünün çok daha temel eleştirilere hedef olmasıdır. Sosyal bilimlerin kuramlarının ve kavram setlerinin daha en baştan Aydınlanma döneminin tarihsel belirleyenlerini mutlaklaştırmasından dolayı günümüzün koşullarında geçersiz hale geldiği; dahası eril ve etnomerkezci dolayısıyla inşa edilmiş olduğu yönündeki görüşler sosyolojinin geleceğine dair önemli açmazlar olarak ön plana çıkmaktadır. Bu tartışmalar sosyolojinin bilgi nesnesinin nasıl kurgulandığı sorusunu ortaya atarak disiplinin restorasyonu çabalarını tehdit etmektedir. Her şeyden önce sosyolojinin merkezinde yer alan toplum kavramının nasıl kurgulandığı ve ne derece geçerli olduğu yönündeki görüşler, disiplinin yeni bir bilgi nesnesi inşa etmesi yönünde bir sonuç doğurmaktadır. Bruno Latour sosyolojinin toplumu diğer ‘şeyler’ arasında bir şey olarak tasavvur etmektense kendileri toplumsal olmayan şeyler arasındaki bir bağlanma biçimi olarak görmesini, bunun için de kendisini ‘toplumun bilimi’ olarak değil, ‘teşekküllerin izini sürmenin’ (*tracing of associations*) bilimi olarak yeniden tanımlaması gerektiğini söyler. Latour’a göre sorun toplumsal olarak tanımlanabilecek ve kendilerine ait bir alan oluşturabilecek kadar ayırıcı niteliklere sahip ilişkilerin varlığının artık eskiden olduğu kadar açık olmamasıdır; bundan dolayı yapılması gereken, modern düşüncenin dilediği homojenlikteki bir toplum anlayışının yerine heterojen nitelikteki teşekkülleri incelemektir.⁶⁸ Latour’un önerisi sosyolojinin yeniden tanımlanması meselesinin çok

⁶⁷ Ann Mesny, “Sociology for Whom? The Role of Sociology in Reflexive Modernity”, *Canadian Journal of Sociology*, Cilt 23 (2/3), 1998, s. 160-161, 164.

⁶⁸ Bruno Latour, *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network Theory*, Oxford University Press, Oxford, 2005, s. 2, 5.

ötesindedir. Modern düşüncenin Doğa-Toplum zıtlığı üzerine biçimlendiğini ve bu iki kutbun açıklama üretme kapasitelerini kendilerinin açıklama gerektirmemelerine borçlu olduklarını söyleyen Latour, Doğa ve Toplumun açıklayıcı terimler olmaktan çıkacağı ve ikisi arasındaki bağlantıya dair açıklamalar gerektiren terimler haline geleceği bir düşünce biçimi önerir.⁶⁹ Latour'un çağrısı, toplumsal olanla olmayan arasındaki sınırların belirsizleştiği günümüz sorunları açısından anlamlıdır. Örneğin çevre sorunu doğa bilimlerinin alanına sığamaz hale gelmiş ve sosyal bilimlerin önde gelen çalışma konularından birisi olmuştur. Aynı durum teknoloji ve beden gibi pek çok başka konu için de söz konusudur. Toplumsallık kavramının açıklayıcılığının zayıflamaya başladığı yönündeki inanç bir yandan bu olgunun temel niteliklerine dair kabullerin geçerliliğini yitirmeye başlamasından, öte yandan kapsamının aşırı genişlemesinden kaynaklanmaktadır.

Toplum olgusunun açıklayıcılığına dair kuşkuların bir başka kaynağı, ulus-devlet olgusunun merkezi konumunu kaybetmeye başladığı yönündeki görüşlerdir. Ulrich Beck, toplumsallık olgusunun sosyoloji açısından merkezi konumunu modern düşünceye içkin bir sorun olarak ele alan Latour'dan farklı olarak, küreselleşme süreci ve modernliğin değişen karakteri üzerinden sosyolojiyi yeniden tanımlamak gerektiğini iddia eder. Çalışmanın başında değinilen yönetsel ulusçuluk olgusunu ele alan Beck, sosyolojinin ulus-devleti toplumsal süreçlerin açıklanmasında temel birim olarak ele almasının küreselleşme sürecinde ortaya çıkan ulus-aşırı ağları, yaşam biçimlerini, kimlikleri, sınıfları ve iktidar yapılarını kavramakta yetersiz kalacağını söyleyerek buna alternatif olarak kozmopolit bir sosyoloji önermektedir. Bu yeni sosyoloji Batı-kaynaklı modernlik düşüncesinin ulus-temelli olarak inşa ettiği sosyolojiden farklı olarak Batı-dışı toplumları kalkınma, sekülerleşme ve demokratik devletin oluşumu üzerinden tanımlanan prototip Batı devletlerinin olgunlaşmamış versiyonları olarak ele almayacak, evrenselci kuramlara mesafeli olacaktır.⁷⁰ Beck'in önerisi Latour'ununki kadar radikal görünmemekle birlikte gerektirdiği çaba en az diğeri kadar fazladır. Zira Smelser'in da ifade ettiği üzere 'bürokrasi', 'farklılaşma' ve 'sivil toplum' gibi sosyolojinin en temel kavramları dahi temel referanslarını Batı toplumlarının deneyiminden almaktadır.⁷¹

⁶⁹ Bruno Latour, *We Have Never Been Modern*, çev. Catherine Porter; Harvard University Press, Cambridge, 1993, s. 80-81.

⁷⁰ Ulrich Beck, "The Cosmopolitan Society and Its Enemies"; *Theory, Culture & Society*, Cilt 19 (1-2), 2002, s. 20-21.

⁷¹ Smelser, a.g.m., s.648.

Feminizmin daha önceki dönemlerinde odaklandığı siyasal haklar ve çalışma alanında eşitlik gibi mücadele alanlarının yanına bilgi üretimini de ekleyen ‘üçüncü dalga’ feminizmin eleştirileri de sosyolojinin temel kuram ve kavramlarının geçerliliğini dayandırdığı temelleri derinden sarsmaktadır. Bu akımda öne çıkan yaklaşımlardan birisi olan feminist duruş (*standpoint*) kuramı, feminist eleştirinin araçlarını yeni bir epistemoloji kurmak için seferber eder ve siyasal ve normatif olanı nesnelliğe karşı tehdit olarak algılayan klasik bilim anlayışının aksine bunların bizim bilgi alanımızı genişletebileceği iddiası üzerinden hareket eder. Buradaki temel hareket noktası topluma dair bilgimizi üzerine inşa ettiğimiz tüm kavramsal çerçevenin temelinde eril-merkezli, ekonomik olarak avantajlı olandan yana, ırkçı, Avrupa-merkezli ve heteroseksist bir bakışın var olduğu argümanıdır.⁷² Belirli bir pozisyonu temsil eden ve belirli bir siyasal gündemi olan bir bakış açısının bilimin nesnelliğini tehdit edeceği yönündeki itirazlara karşı olarak klasik bilim anlayışının nesnellik anlayışının bilgi üreticilerine tanrısal bir nitelik yüklediğini söyleyen Haraway, Batının tüm nesnellik anlatılarının temelinde ideolojik kabullerin yattığını savunur. Haraway’ın bu sahte nesnelliğe karşı önerdiği ‘konumsal bilgi’ (*situated knowledge*) anlayışı ise yalnızca “kısmi bakış açısının” nesnelliğe imkan sunduğu argümanını temel alır. Buna dayalı olan feminist nesnellik, nesnelliğini aslen insanlar açısından mümkün olmayan aşkın bir pozisyondan nesnesi ile ilişki kuran bir bakış açısına değil, konumsallığından hareket etmesine borçlu olacaktır.⁷³

Mevcut birikimi tamamen geçersiz kılan bu köklü eleştirileri göz önünde bulundurarak sosyolojiyi yeniden inşa etme girişiminin önündeki sorun, sosyolojinin bilgi nesnelere nasıl kurgulanması gerektiği sorusuna günümüz koşullarında verilmesi güç olan net bir yanıt gerektirmesidir. Şüphesiz bunun ilk adımı toplum kavramını yeniden ele almak olacaktır. Bunu yapabilmek için sosyolojinin her şeyden önce siyasal alanla ilişkisini yeniden değerlendirmesi gerekiyor. Sulkunen’e göre Hobbes karşıtı bir insan ve toplum anlayışı üzerinden ortaya çıkan toplumsallık ve buna bağlı sosyal bilim anlayışı toplumdaki ayrışmaların nasıl ele alınacağı ve bunların siyasal olan ile nasıl ilişkilendirileceği sorusuna yanıt veremedi (Sulkunen, 2014: 181).⁷⁴ Buradaki mesele, sosyolojinin doğa bilimlerini model olarak toplum

⁷² Sandra Harding, “Introduction: Standpoint Theory as a Site of Political, Philosophical, and Scientific Debate”. Sandra Harding (der.), *The Feminist Standpoint Theory Reader: Intellectual and Political Controversies* içinde, Routledge, New York, 2004, s. 2, 5.

⁷³ Donna Haraway, “Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective”, *Feminist Studies*, Cilt 14 (3), 1988, s. 582-583.

⁷⁴ Pekka Sulkunen, “‘Society’ on its Own: The Sociological Promise Today”; *European Journal of Cultural and Political Sociology*, Cilt 1 (2), 2014, s. 181.

olgusunun bilimselliğini onu kendi kendine işleyen bir mekanizma olarak kurgulamasına bağlamış olmasıdır. Bu klasik anlayış üzerinden sosyolojinin bilimselliğini güvence altına almaya çalışanların temel kaygısı, Durkheim’ın idealindeki gibi kişilerin iradesiyle biçimlenmeyen, kişilerin dışında olan ‘şeyler’ olarak işleyen toplumsal olguların⁷⁵ varlığını reddetmenin ve siyasal iradenin her an müdahale edip değiştirebileceği bir toplumsallık kurgusunu kabul etmenin sosyolojik bilginin bilimselliğinin altına oyup onu tarihselliğin cenderesi altına almasıdır. Bu klasik bilim anlayışını kendisine rehber seçmeyen yaklaşımlar açısından ise sosyolojinin meşruiyetini bilimsellikten başka kaynaklarda aramanın mümkün olup olmaması ve bu soruya bilimsellikten yana yanıt verilmesi durumunda bilimselliğin kıstaslarının ne olacağına yönelik açıklamaların çokluğu gibi temel sorunlar söz konusudur. Sosyoloji kendi varlığını ve ürettiği bilginin meşruiyetini siyasal alanda aramaya yöneldiği taktirde ise kendisinin topluma yönelik görüş bildiren medya ve siyaset gibi diğer odaklardan farklı bir kimliğe sahip olduğunu iddia edemez hale gelecek, ya da en azından bu iddiada bulunmak için kendisine yeni dayanaklar oluşturmak durumunda kalacaktır. Bunu bir sorun olarak görüp görmemek, sosyolojinin disipliner kimliğine ve mevcut kurumsal yapısının sağladığı statüye dair görüşlerimize bağlıdır.

Sosyolojik bilginin bilimsel meşruiyetinin katı disipliner sınırların korunmasına bağlı olduğunu söylediğimiz anda bu sınırların korunması için gerekli kurumsal mekanizmaları ve bunların üzerine oturduğu iktidar asimetrisinin varlığını sürdürmesini de gerekli bir koşul olarak ortaya koymaktan kaçınmaz hale gelmekteyiz. Sosyolojinin söyleyecek sözü olmasını bu sözün içeriğinden bağımsız olarak işleyen bir otoriteye bağladığımız anda söz konusu otoritenin sözün içeriğini biçimlendirmesinin de yolunu açmış oluyoruz. Öte yandan, disipliner sınırların bilgi üretiminde bir engel haline geldiğini iddia eden görüşlerin de bilgi ile özgürleşme (*emancipation*) arasında Aydınlanmacı düşüncenin kurduğu bağlantıyı koruduğunu göz önünde bulundurmalıyız. Bu noktada bilgi üretimini özgürleşme imkanlarını artıracak şekilde yeniden yapılandırmak veya özgürleşmenin kaynağını başka yerlerde aramak arasında bir seçim yapma gereği ortaya çıkıyor. Her ne yolu seçersek seçelim, sosyolojik bilginin niteliğine ve bunun sosyolojinin disipliner sınırları ile ilişkisine dair görüşümüzün altında siyasi bir konumlanış olduğunu kabul etmekten başka bir seçenek yokmuş gibi görünüyor. Bu durumda sosyolojinin bilgi nesnesini

⁷⁵ Emile Durkheim, *The Rules of Sociological Method*, çev. S. A. Solovay ve J. H. Mueller, The Free Press of Glencoe, Londra, 1964, s. 28-29.

tanımlama girişimlerinin de siyasi konumlanışın bir uzantısı olduğunu kabul etmek gerekiyor.

KAYNAKÇA

- Abrams, Philip, "The Uses of British Sociology, 1831-1981", Martin Bulmer (der.), *Essays on the History of British Sociological Research* içinde. Cambridge University Press, Cambridge, 1985.
- Althusser, Louis, "Ideology and Ideological State Apparatuses (Notes Towards and Investigation)", Louis Althusser, *Lenin and Philosophy and Other Essays* içinde; çev. Ben Brewster; Monthly Review Press, New York, 1971.
- Arnason, Johann P., "Sociology, Critique and Modernity: Views across the European Divide", *Comparative Sociology*, Cilt 2 (3), 2003, s. 441-461.
- Bauman, Zygmunt, *Sosyolojik Düşünmek*, çev. Abdullah Yılmaz; Ayrıntı, İstanbul, 2015.
- Becher, Tony ve Trowler, Paul R., *Academic Tribes and Territories: Intellectual Enquiry and the Culture of Discipline*, The Society for Research into Higher Education & Open University Press, 2001.
- Beck, Ulrich, "The Cosmopolitan Society and Its Enemies"; *Theory, Culture & Society*, Cilt 19 (1-2), 2002, s. 17-44.
- Becker, Howard S., "Whose side are We On?", *Social Problems*, Cilt 14 (3), 1967, s. 239-247.
- Ben-David, Joseph, "The State of Sociological Theory and the Sociological Community: A Review Article", *Comparative Studies in Society and History*, Cilt 15 (4), 1973, s. 448-472.
- Bernstein, Richard J., *The Restructuring of Social and Political Theory*, University of Pennsylvania Press, 1995.
- Bloor, David, *Knowledge and Social Imagery*, The University of Chicago Press, Chicago, 1991.
- Bottomore, Tom, "Sosyoloji"; Tom Bottomore (haz.), *Marksist Düşünce Sözlüğü* içinde, İletişim, İstanbul, 2002.
- Bourdieu, Pierre, "The Specificity of the Scientific Field and the Social Conditions of the Progress of Reason", *Social Science Information*, Cilt 14 (6), 1975, s. 19-47.
- Burawoy, Michael, "For Public Sociology", *American Sociological Review*, Cilt 70, 2005, s. 4-28.
- _____, "Sociology and Interdisciplinarity: The Promise and the Perils", *Philippine Sociological Review*, Cilt 61, 2013, s. 7-20.
- Dahrendorf, Ralf. "Out of Utopia: Toward a Reorientation of Sociological Analysis", *American Journal of Sociology*, Cilt 64 (2), 1958, s. 115-127.

- Delanty, Gerard, *Challenging Knowledge: The University in the Knowledge Society*, The Society for Research into Higher Education & Open University Press, 2001.
- Durkheim, Emile, *The Rules of Sociological Method*, çev. S. A. Solovay ve J. H. Mueller, The Free Press of Glencoe, Londra, 1964.
- Elias, Norbert, "Problems of Involvement and Detachment", *The British Journal of Sociology*, Cilt 7 (3), s. 226-252.
- Foucault, Michel, *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*, Colin Gordon (der.), çev. Colin Gordon (v.d.), Pantheon Books, New York, 1980.
- Gouldner, Alvin W., *The Coming Crisis of Western Sociology*, Equinox Books, New York, 1971.
- Gülbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması üzerine Rapor*, çev. Şirin Tekeli, Metis, İstanbul, 2000.
- Haraway, Donna, "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privelege of Partial Perspective", *Feminist Studies*, Cilt 14 (3), 1988, s.575-599.
- Harding, Sandra, "Introduction: Standpoint Theory as a Site of Political, Philosophical, and Scientific Debate". Sandra Harding (der.), *The Feminist Standpoint Theory Reader: Intellectual and Political Controversies* içinde, Routledge, New York, 2004.
- Harvey, Lee, "The Nature of 'Schools' in the Sociology of Knowledge: The Case of the 'Chicago School'", *The Sociological Review*, Cilt 35 (2), 1987, s. 245-278.
- Horton, John, "Order and Conflict Theories of Social Problems as Competing Ideologies", James E. Curtis ve John W. Petras (der.), *The Sociology of Knowledge: A Reader* içinde, Praeger Publishers, New York, 1970.
- Knorr-Cetina, Karin, "Culture in Global Knowledge Societies: Knowledge Cultures and Epistemic Cultures", *Interdisciplinary Science Reviews*, Cilt 32 (4), 2007, s. 361-375.
- Kuhn, Thomas S., *The Structure of Scientific Revolutions*, The Chicago University Press, Chicago, 1996.
- Lasswell, Harold D., "The Policy Sciences", Daniel Lerner ve Harold D. Lasswell (der.), *The Policy Sciences: Recent Developments in Scope and Method* içinde, Stanford University Press, California, 1959.
- Latham, Michael E., "Modernization", Theodore M. Porter ve Dorothy Ross (der.), *The Cambridge History of Science, Vol. 7, The Modern Social Sciences* içinde, Cambridge University Press, New York, 2003.
- Latour, Bruno, *We Have Never Been Modern*, çev. Catherine Porter; Harvard University Press, Cambridge, 1993.
- _____, *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network Theory*, Oxford University Press, Oxford, 2005.

- Lynd, Robert S., “The Implications of Economic Planning for Sociology”, *American Sociological Review*, Cilt 9 (1), 1944, s. 14-20.
- Mesny, Ann, “Sociology for Whom? The Role of Sociology in Reflexive Modernity”, *Canadian Journal of Sociology*, Cilt 23 (2/3), 1998, s.159-178.
- Mills, C. Wright, *The Sociological Imagination*, Oxford University Press, New York, 2000.
- Montag, Warren, ““The Soul is the Prison of the Body”: Althusser and Foucault, 1970-1975””, *Yale French Studies*, Sayı 88, 1995, s.53-77.
- Musgrave, Alan E., “Kuhn’s Second Thoughts”, Mark J. Smith (der.), *Philosophy and Methodology of the Social Sciences*, Cilt 3 içinde; Sage, Londra, 2005.
- Nalbantoğlu, Hasan Ünal, *Arayışlar: Bilim, Kültür, Üniversite, İletişim*, İstanbul, 2009.
- Parsons, Talcott, “The Prospects of Sociological Theory”, *American Sociological Review*, Cilt 15 (1), 1950, s. 3-16.
- Pinch, T. J., “Kuhn – The Conservative and Radical Interpretations: Are Some Mertonians ‘Kuhnians’ and Some Kuhnians ‘Mertonians’?”, *Social Studies of Science*, Cilt 27, 1997, s. 465-482.
- Purvis, Trevor ve Hunt, Alan, “Discourse, Ideology, Discourse, Ideology, Discourse, Ideology...”, *The British Journal of Sociology*, Cilt 44 (3), 1993, s. 473-499.
- Ross, Dorothy, “Changing Countours of the Social Science Disciplines”, Theodore M. Porter ve Dorothy Ross (der.), *The Cambridge History of Science, Vol. 7, The Modern Social Sciences* içinde, Cambridge University Press, New York, 2003.
- Skocpol, Theda ve Finegold, Kenneth, “State Capacity and Economic Intervention in the Early New Deal”, *Political Science Quarterly*, Cilt 97 (2), 1982, s. 255-278.
- Smelser, Neil, “On Comparative Analysis, Interdisciplinarity and Internationalization in Sociology”, *International Sociology*, Cilt 18 (4), 2003, s. 643-657.
- Smith, Anthony D., “Nationalism and Classical Social Theory”, *British Journal of Sociology*, Cilt 34 (1), 1983, s.19-38.
- Steinmetz, George, “Transdisciplinarity as a Nonimperial Encounter: For an Open Sociology”, *Thesis Eleven*, No. 91, 2007, s. 48-65.
- Sulkunen, Pekka, “‘Society’ on its Own: The Sociological Promise Today”, *European Journal of Cultural and Political Sociology*, Cilt 1 (2), 2014, s. 180-195.
- Urry, John, “Thomas S. Kuhn as a Sociologist of Knowledge”, *The British Journal of Sociology*, Cilt 24 (4), 1973, s. 462-473.
- _____, *Mekanları Tüketmek*, çev. Rahmi G. Öğdil; Ayrıntı, İstanbul, 1999.
- Wagner, Peter, “Science of Society Lost: On the Failure to Establish Sociology in Europe during the “Classical” Period”, Peter Wagner, Björn Wittrock ve Richard

- Whitley (der.), *Discourse on Society: The Shaping of the Social Science Disciplines* içinde; Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 1991.
- Wallerstein, Immanuel, “The Heritage of Sociology, the Promise of Social Science”, Immanuel Wallerstein, *The End of the World as We Know It: Social Science for the Twenty-First Century* içinde, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1999.
- Wilson, Woodrow, “The Study of Administration”, *Political Science Quarterly*, Cilt 2(2), 1887, s. 197-222.
- Wittrock, Björn, Wagner, Peter ve Wollmann, Hellmut, “Social Science and the Modern State: Policy Knowledge and Political Institutions in Western Europe and the United States”, Peter Wagner (vd.) (der), *Social Sciences and Modern States: National Experiences and Theoretical Crossroads* içinde, Cambridge University Press, Cambridge, 1991.
- Znaniecki, Florian, “European and American Sociology after Two World Wars”, *American Journal of Sociology*, Cilt 56 (3), 1950, s. 217-221.